

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Кафедра міжнародних відносин

**Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»**

Освітня програма 291.00.02 «Регіональні студії»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

ЄВРОСКЕПТИКИ І ЄВРООПТИМІСТИ У ПОСТБРЕКЗИТНІЙ ЄВРОПІ

Студента 4 курсу
денної форми навчання
Янчука Іллі Юрійовича

Науковий керівник:
викладач кафедри
міжнародних відносин
Ковальчук В.В.

Київ – 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження	8
1.2. Понятійно-категоріальний апарат та методи дослідження	13
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА В ЄС У КОНТЕКСТІ БРЕКЗИТУ (2016–2020)	18
2.1. Передумови та наслідки британського референдуму 2016 року для європейської політики	18
2.2. Політичні позиції і наративи євроскептиків у процесі Брекзиту	25
2.3. Політичні дії та інституційна відповідь ЄС на виклики Брекзиту	33
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА В ЄС НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ (2020–2026)	49
3.1. Пандемія COVID-19 як фактор трансформації політичних позицій у ЄС	49
3.2. Російська агресія проти України як чинник переосмислення європейської інтеграції	55
3.3. Еволюція стратегій політичних сил та майбутнє європейського проєкту	65
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	75

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – Валовий внутрішній продукт
- ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
- ВПК – Військово-промисловий комплекс
- ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі
- ЄС – Європейський Союз
- ЄСВС – Європейська спільнота вугілля та сталі
- ЄЕС – Європейська економічна спільнота
- ІД – Ідентичність і демократія
- НАТО – Організація північноатлантичного договору
- НУО – Неурядова організація
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ПіС – Право і Справедливість
- РФ – Російська Федерація
- СЗОП – Спільна зовнішня та оборонна політика
- СПБО – Спільна політика безпеки та оборони
- США – Сполучені Штати Америки
- AfD – Alternative für Deutschland (Альтернатива для Німеччини)
- COVID-19 – Coronavirus disease 2019 (Коронавірусна хвороба 2019 року)
- ESM – European Stability Mechanism (Європейський стабілізаційний механізм)
- EWRS – Early Warning and Response System (Система раннього попередження і відповіді)
- EU RDC – European Union Rapid Deployment Capacity (Європейська спроможність швидкого розгортання)
- LNG – Liquefied natural gas (Зріджений природний газ)
- LPG – Liquefied petroleum gas (Зріджений нафтовий газ)
- M5S – Movimento 5 Stelle (Рух П'яти Зірок)
- PESCO – Permanent Structured Cooperation (Постійне структуроване співробітництво)
- RAS – Rapid Alert System (Система швидкого оповіщення ЄС)

RN – Rassemblement national (Національне об'єднання)

SAFE – Security Action for Europe (Безпекова допомога для Європи)

SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications
(Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій)

UKIP – United Kingdom Independence Party (Партія незалежності Сполученого
Королівства)

UCPM – Union Civil Protection Mechanism (Механізм цивільного захисту ЄС)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вихід Великої Британії з Європейського Союзу став не лише безпрецедентною подією в історії європейської інтеграції, а й довгостроковим чинником трансформації політичного розвитку ЄС. Брекзит продемонстрував, що членство в Європейському Союзі не є незворотним процесом, а також посилив дискусії щодо меж національного суверенітету, ефективності наднаціональних інституцій та майбутньої моделі розвитку Союзу. У цих умовах особливого значення набуває дослідження посиленого політичного протистояння між євроскептиками та єврооптимістами, яке стало однією з ключових характеристик постбрекзитної Європи.

Після референдуму 2016 року євроскептичні сили поступово змінили свої політичні стратегії. Якщо раніше значна частина євроскептиків апелювала до ідеї виходу з Європейського Союзу, то в постбрекзитний період панівною стала інша лінія поведінки – прагнення переформатувати ЄС зсередини, посилити роль національних урядів, обмежити повноваження наднаціональних інституцій та змінити баланс між інтеграцією і суверенітетом. Водночас єврооптимістичні сили прагнули запропонувати нові підходи до реформування ЄС, зокрема через розвиток концепції «Європи різних швидкостей», пошук нових механізмів реагування на внутрішні й зовнішні виклики, посилення безпекової співпраці та загальне поглиблення інтеграції в окремих сферах.

Особливої актуальності тема набуває в умовах сучасних криз, до яких були змушені адаптуватись обидва політичні табори. Пандемія COVID-19 загострила питання ефективності кризового управління, солідарності між державами-членами та спроможності інституцій ЄС оперативно реагувати на надзвичайні ситуації. Повномасштабна російська агресія проти України та енергетична криза, своєю чергою, вказали на важливість питань стратегічної автономії ЄС, оборонної співпраці, санкційної політики, підтримки України та майбутнього розширення Союзу. Для єврооптимістів ці виклики стали

аргументом на користь посилення європейської єдності, тоді як євроскептики використовують їх для критики окремих рішень ЄС, фінансових механізмів і наднаціонального регулювання.

Відповідно, дослідження євроскептиків і єврооптимістів у постбрекзитній Європі викликає науковий інтерес, оскільки дозволяє простежити, як під впливом зазначених раніше викликів змінюються політичні позиції, наративи й стратегії євроскептиків та єврооптимістів. Це дає змогу розглядати постбрекзитну Європу як новий етап розвитку інтеграційного проєкту, у межах якого політична боротьба дедалі більше зміщується від питання існування ЄС до питання того, яким саме ЄС має бути у майбутньому.

Об'єктом дослідження є політичні процеси та трансформації в Європейському Союзі у постбрекзитний період.

Предметом дослідження є політичні позиції, наративи та діяльність євроскептичних і єврооптимістичних сил у країнах Європейського Союзу після виходу Великої Британії з ЄС.

Метою бакалаврської роботи є дослідження особливостей політичного протистояння між євроскептиками та єврооптимістами у постбрекзитній Європі, а також визначення їхнього впливу на подальший розвиток Європейського Союзу.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **дослідницькі завдання**:

- схарактеризувати теоретико-методологічні аспекти дослідження сучасної еволюції євроскептицизму та єврооптимізму у постбрекзитній Європі;
- дослідити передумови та наслідки Брекзиту для політичного розвитку Європейського Союзу;
- охарактеризувати політичні позиції та наративи євроскептичних сил у процесі Брекзиту;
- визначити особливості інституційної відповіді Європейського Союзу та єврооптимістичних сил на виклики Брекзиту;
- з'ясувати вплив пандемії COVID-19 на трансформацію політичних позицій євроскептиків та єврооптимістів;

— проаналізувати вплив російської агресії проти України та енергетичної кризи як факторів переосмислення європейської інтеграції;

— простежити еволюцію стратегій євроскептичних і єврооптимістичних сил у 2020–2026 роках та визначити перспективи розвитку європейського інтеграційного проєкту в умовах глобальних криз.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані для подальшого вивчення політичних процесів у Європейському Союзі, аналізу партійно-політичної конкуренції в країнах ЄС, підготовки навчальних і аналітичних матеріалів із міжнародних відносин, регіональних студій та європейської інтеграції. Результати дослідження також можуть бути корисними для оцінки перспектив розвитку ЄС в умовах поєднання внутрішніх політичних суперечностей та зовнішніх кризових викликів.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації наукових підходів до розуміння євроскептицизму та єврооптимізму як політичних явищ, а також у поглибленні уявлення про їхню роль у трансформації сучасного Європейського Союзу. Робота дозволяє розглядати євроскептицизм не лише як заперечення європейської інтеграції, а як ширший спектр критичних позицій щодо функціонування ЄС, тоді як єврооптимізм – як підтримку інтеграційного проєкту, що може поєднуватися з вимогою його реформування.

Структура роботи. Робота складається з переліку використаних скорочень, вступу, трьох розділів, які розбиті на підрозділи, висновків та списку використаних джерел і літератури (86 позицій). Сукупний обсяг роботи становить 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження

Проблематика євроскептицизму та єврооптимізму в умовах інституційної та геополітичної трансформації Європейського Союзу привертає значну увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. З огляду на динамічність політичних процесів у постбрекзитній Європі, стан наукової розробки обраної теми характеризується наявністю широкого спектра праць, які можна умовно класифікувати за кількома тематичними напрямками.

Групу іноземної літератури становлять фундаментальні дослідження, присвячені теоретико-методологічному осмисленню концепту євроскептицизму, його типологізації та еволюції. Понятійний апарат формують праці зарубіжних дослідників П. Таггарта¹ та Р. Хармсена², які заклали основи аналізу та дослідження євроскептицизму.

Першу групу вітчизняної літератури становлять дослідження історико-теоретичних аспектів виникнення та розвитку євроскептицизму, представлені О. Тарнавським³. Специфіка прояву євроскептицизму в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС розкривається в дисертаційному дослідженні К. Карамана⁴, що має велике значення для розуміння регіональних особливостей політичних платформ.

Друга група охоплює наукові роботи, безпосередньо присвячені Брекзиту, його причинам та впливу на цілісність Європейського Союзу. Комплексний

¹ Taggart P. A. Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33, No. 3. P. 363–388.

² Harmsen R. Concluding comment: on understanding the relationship between Populism and Euroscepticism. *Perspectives on European Politics and Society*. 2001. Vol. 11, No. 3. P. 333–341.

³ Тарнавський О. Історико-теоретичні аспекти виникнення концепту євроскептицизму. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 11. С. 146–153. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/22.pdf

⁴ Караман К. В. Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Маріупольський державний університет. Київ, 2023. 234 с. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/specrady/ДФ%2012.093.013%20Караман/Дисертація.pdf>

аналіз політичної динаміки ЄС після виходу Великої Британії представлено в монографії А. Грубінко та А. Мартинова «Європейський Союз після Brexit: продовження історії»⁵. Економічні, соціальні та політичні наслідки британського референдуму висвітлюються в працях О. Івасечко, О. Коваль⁶, С. Асірян, О. Мандрікової⁷ та В. Сороки⁸.

Третя група праць фокусується на питаннях переформатування європейської інтеграції, спільних політик ЄС та сценаріїв майбутнього розвитку об'єднання. До цієї групи належать дослідження О. Рудік щодо сценаріїв розвитку ЄС до 2025 року⁹, а також колективна монографія за участю В. Сіденка¹⁰ щодо можливостей і ризиків переформатування європейської інтеграції. Розвиток Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС у нових реаліях розглядається в статтях В. Солових та О. Москаленко¹¹.

Четверта група включає дослідження впливу новітніх глобальних криз, а саме пандемії COVID-19 та російської збройної агресії проти України, на єдність і стабільність ЄС. Реакція загальноєвропейських інститутів та

⁵ Грубінко А. В., Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2021. 258 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061086.pdf>

⁶ Івасечко О. Я., Коваль О. В. «Брекзит» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 136–143. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vmdup_2016_17_18

⁷ Асірян С. Р., Мандрікова О. О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 232–235. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4502>

⁸ Сорока В. Брексит та його вплив на міжнародну політику. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2018. Т. 1, № 12. С. 326–332. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/423>

⁹ Рудік О. М. Майбутнє ЄС в контексті сценаріїв його розвитку до 2025 р. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5, № 11. С. 60–70. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/364/360/>

¹⁰ Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. 214 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

¹¹ Солових В. П., Москаленко О. М. Спільна зовнішня політика та політика безпеки на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2 (78). С. 72–78. URL: <https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/179079>

національних урядів на коронакризу аналізується в працях Р. Артеменка¹², А. Веселовського¹³, а також у ґрунтовній аналітичній записці Ради зовнішньої політики «Українська призма» (В. Вдовиченко та інші)¹⁴. Ці матеріали дозволяють відстежити, як кризові явища використовуються євроскептиками для політичної мобілізації та як на них реагують єврооптимісти.

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечується широкою джерельною базою, яку умовно можна поділити на чотири групи:

Перша група джерел включає нормативно-правові акти та офіційні документи Європейського Союзу. Сюди належить Угода про вихід Великої Британії з ЄС та Євроатом¹⁵, супровідна Політична декларація щодо майбутніх відносин між Великою Британією та ЄС¹⁶ та Угода про торгівлю і співробітництво між Європейським Союзом і Великою Британією¹⁷. До цієї групи також належать політичні декларації та стратегії, що визначають вектор

¹² Артеменко Р. О. Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 79–86. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9539>

¹³ Веселовський А. І., Александров О. С., Орлик В. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток глобальних процесів розвитку системи міжнародних відносин. Національний інститут стратегічних досліджень Київ, 2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/covid-i-globalni-procesy-1.pdf>

¹⁴ Вдовиченко В., Воротнюк М., Герасимчук С., Коваль Н., Краєв О. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? : Аналітична записка. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2020. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf>

¹⁵ Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A149%3ATOC

¹⁶ Political declaration setting out the framework for the future relationship between the European Union and the United Kingdom. 2019. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12019W%2FDCL%2801%29>

¹⁷ Trade and Cooperation Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, of the other part. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A149%3ATOC

розвитку ЄС: Братиславська декларація та дорожня карта (2016 рік)¹⁸, Біла книга про майбутнє Європи (2017 рік)¹⁹, Римська декларація (2017 рік)²⁰, Стратегічний компас ЄС (2022 рік)²¹, Стратегічна програма ЄС на 2024–2029 роки²². До цієї ж групи входять документи Ради ЄС щодо запровадження санкційних пакетів проти РФ²³ та надання макрофінансової та військової допомоги Україні²⁴.

Друга група включає статистичні бази даних та соціологічні дослідження. Важливим джерелом для оцінки суспільних настроїв та рівня довіри громадян до інституцій ЄС є регулярні звіти «Євробарометр»²⁵. Для аналізу електоральної динаміки євроскептичних і проєвропейських сил були використані офіційні результати виборів до Європейського парламенту, опубліковані на ресурсах євроінституцій^{26 27}.

Третя група включає програмні матеріали євроскептичних партій країн ЄС. Сюди входять програми німецької AfD²⁸, французької RN²⁹, італійської «Lega»³⁰ та інших.

¹⁸ The Bratislava Declaration and the Bratislava Roadmap. 2016. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-future-reflection/bratislava-declaration-and-roadmap/>

¹⁹ White paper on the future of Europe. 2017. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-future-europe_en

²⁰ The Rome Declaration. 2017. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/>

²¹ A Strategic Compass for Security and Defense. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-compass/>

²² Strategic Agenda 2024–2029. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/strategic-agenda-2024-2029/>

²³ Timeline – Packages of sanctions against Russia since February 2022. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-packages-sanctions-since-february-2022/>

²⁴ EU Military support for Ukraine. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/military-support-ukraine/>

²⁵ Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025. 2025. Eurobarometer. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372>

²⁶ European Parliament 2014–2019. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2014-2019/constitutive-session/>

²⁷ European Parliament 2019–2024. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/constitutive-session/>

²⁸ Programm für Deutschland. 2016. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2023/05/Programm_AfD_Online_.pdf

Четверта група включає матеріали європейських та вітчизняних аналітичних центрів, періодичної преси й ЗМІ. Сюди входять публікації міжнародних інформаційних агентств (Reuters^{31 32 33 34 35 36}, Politico³⁷, Euractiv³⁸), а також матеріали української преси («Європейська правда»^{39 40}, «Укрінформ»⁴¹). Ці матеріали є корисним для відстеження змінної політичної динаміки, в ЄС та державах-членах.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що тематика євроскептицизму та єврооптимізму у постбрекзитній Європі має широку дослідницьку базу, та залишається актуальною через постійну зміну

²⁹ 22 mesures pour 2022. 2022. Rassemblement National. URL: <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>

³⁰ Elezioni Politiche 2022 Programma Di Governo. 2022. Lega. URL: https://static.legaonline.it/files/Programma_Lega_2022.pdf

³¹ Gray A., Strupczewski J., Rinke A. Hungary Blocks EU Financial Aid Package for Ukraine. December 15, 2023. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-set-summit-showdown-ukraine-with-hungarys-orban-2023-12-13/>

³² Payne J., Strupczewski J., Siebold S. EU leaders isolated Orban to seal Ukraine aid deal. February 1, 2024. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-isolated-orban-seal-ukraine-aid-deal-2024-02-01/>

³³ Hungary to block EU funds for member states until Ukraine allows Lukoil transit. February 23 2026. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/hungary-block-eu-money-member-states-until-kyiv-allows-lukoil-transit-2024-07-23/>

³⁴ Bayer L. EU on charm offensive in Ukraine as Hungary blocks Kyiv's accession. September 30, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-charm-offensive-ukraine-hungary-blocks-kyivs-accession-2025-09-30/>

³⁵ Bayer L. Ukraine's path to EU will be tough, with or without Hungary. October 6, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-path-eu-will-be-tough-with-or-without-hungarian-hurdle-2025-10-06/>

³⁶ Hungary to block EU funds for member states until Ukraine allows Lukoil transit. February 22, 2026. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/hungary-block-new-eu-sanctions-russia-over-ukraine-pipeline-dispute-2026-02-22/>

³⁷ De La Baume M., Herszenhorn D. M. In Versailles, EU's Big 4 back Multispeed Europe. March 6, 2017. Politico. URL: <https://www.politico.eu/article/in-versailles-eus-big-4-back-multi-speed-europe-italy-france-germany-spain/>

³⁸ Dostál V. Visegrád on Juncker's White Paper: No to a multi-speed Europe. March 6, 2017. Euractiv. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/visegrad-on-junckers-white-paper-no-to-a-multi-speed-europe/>

³⁹ Литвиненко Я. Багатошвидкісна Європа: які зміни чекають на ЄС та як це вплине на Україну. 15 серпня 2017. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/15/7069412/>

⁴⁰ Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС.

⁴¹ Російська війна проти України трансформувала Європу — Боррель. 29 вересня 2024. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3910498-rosijska-vijna-proti-ukraini-transformovala-evropu-zozep-borrel.html>

політичного контексту в Європейському Союзі. У науковій літературі ґрунтовно розглянуто теоретичні підходи до євроскептицизму, передумови та наслідки Брекзиту, відповідь ЄС на дезінтеграційні виклики, а також вплив кризових явищ на політичну динаміку Союзу. Водночас постбрекзитний період потребує комплексного аналізу, оскільки після 2020 року на розвиток ЄС суттєво вплинули пандемія COVID-19, російська агресія проти України, енергетична криза та продовження зростання правопопулістських сил.

Масив використаних в дослідженні матеріалів, який охоплює офіційні документи інституцій ЄС, соціологічні дані, результати європейських виборів та профільну аналітику, забезпечує можливість інституційно-правового, політичного, суспільного та безпекового вивчення проблеми. Такий комплексний підхід дає змогу органічно поєднати існуючі теоретичні концепції з аналізом практичних політичних процесів. Це дозволяє розглядати постбрекзитну Європу не просто як наслідок виходу Великої Британії з ЄС, а як якісно новий етап розвитку інтеграційного проєкту, визначальною рисою якого є концептуальна боротьба щодо майбутньої моделі Союзу між дезінтеграційними та проінтеграційними силами.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат та методи дослідження

Для розкриття теми «Євроскептики і єврооптимісти у постбрекзитній Європі» ключовим є чітке визначення базових понять, за допомогою яких осмислюються політичні, ідеологічні та суспільні процеси в сучасному Європейському Союзі. Насамперед ідеться про категорії «євроскептицизм», «єврооптимізм», «європейська інтеграція» та «постбрекзитна Європа».

Центральним для цього дослідження є поняття євроскептицизму. У сучасній науковій літературі воно трактується не як однорідне явище, а як широкий спектр критичних або заперечних позицій щодо європейської інтеграції. Класичним вважається підхід П. Таггарта та А. Щербяка, які поділяють євроскептицизм на «жорсткий» (принципове заперечення інтеграційного проєкту або членства держави в ЄС) і «м'який» (часткова,

вибіркова чи політико-інструментальна критика окремих напрямів діяльності Союзу без вимоги виходу з нього)⁴². Із еволюцією євроскептицизму протягом періоду 2016-2026 років, можна також виокремити термін «єврореалізм» (або ж «конструктивний євроскептицизм»), який можна вважати формою «м'якого» євроскептицизму. Єврореалізм повністю приймає європейську інтеграцію, однак бажає чіткого балансу та розділу між наднаціональними та національними повноваженнями. Такий поділ є ключовим для цього дослідження, оскільки пояснює зміну риторики багатьох партій у постбрекзитний період від вимог виходу до вимог внутрішнього реформування.

Поняття «єврооптимізму» у сучасному академічному дискурсі найчастіше корелює з терміном «проєвропеїзм» (pro-Europeanism). У межах цього дослідження «єврооптимізм» розуміється як сукупність позитивних, підтримувальних або конструктивно-реформістських установок щодо європейської інтеграції та інституцій ЄС. Єврооптимізм не означає беззаперечного схвалення всіх рішень Союзу, а є поєднанням підтримки ідеї євроінтеграції та обґрунтованих вимог модернізації та адаптації ЄС до нових глобальних викликів.

Поняття «європейської інтеграції» у межах цього дослідження розглядається як тривалий процес політичного, економічного, правового та інституційного зближення європейських держав, що передбачає формування спільних правил, політик, інституцій і механізмів ухвалення рішень. Європейська інтеграція охоплює не лише створення спільного ринку, митного союзу чи валютної співпраці, а й поступове поглиблення взаємозалежності держав-членів у сферах безпеки, зовнішньої політики, правового регулювання, соціальної політики та захисту демократичних цінностей.

Категорія «постбрекзитної Європи» використовується для позначення політичного та інституційного етапу розвитку ЄС після набрання чинності Угоди про вихід Великої Британії (31 січня 2020 року). Цей період

⁴² Taggart P. A. Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33, No. 3. P. 366.

характеризується переосмисленням концепту незворотності інтеграції. Варто також зазначити, що повноцінний рух європейських інституцій в новому форматі розпочався 1 січня 2021 року, після закінчення перехідного періоду, встановленого за Угодою про вихід Великої Британії з ЄС.

Робота базується на комплексному використанні загальнофілософських, загальнотеоретичних та прикладних методів дослідження.

До загальнофілософських методів належать діалектичний метод, принцип історизму та метод сходження від абстрактного до конкретного. Діалектичний метод дав змогу розглядати євроскептицизм і єврооптимізм не як статичні явища, а як політичні позиції, що змінюються під впливом внутрішніх суперечностей ЄС, Брекзиту, пандемії COVID-19, російської агресії проти України та інших чинників. Принцип історизму дозволив простежити еволюцію цих явищ у конкретному часовому контексті – від передумов британського референдуму 2016 року до політичної динаміки 2020-2026 років. Метод сходження від абстрактного до конкретного дав можливість перейти від загальних понять європейської інтеграції, суверенітету та інституційної кризи до аналізу конкретних партій, політичних наративів і рішень інституцій ЄС.

Серед загальнотеоретичних методів базовим є аналіз і синтез. Метод аналізу дозволив розчленувати складну проблему співіснування євроскептичних і єврооптимістичних тенденцій на ідейну, партійно-політичну та інституційну складові, тоді як синтез уможливив їх об'єднання у цілісне уявлення про політичну динаміку ЄС. Історичний метод застосовано для простеження еволюції політичних позицій від передумов Brexit до формування нової реальності після 2020–2022 років.

Прикладні методи дослідження використано для роботи з конкретними емпіричними матеріалами. Зокрема, метод вторинного аналізу статистичних і соціологічних даних дав змогу використати матеріали Eurobarometer, результати виборів до Європейського парламенту та інші відкриті дані для оцінки суспільних настроїв і електоральної динаміки. Порівняльний аналіз партійних програм дозволив зіставити наративи євроскептичних сил у різних

країнах ЄС, а кейс-метод було застосовано для розгляду окремих кризових ситуацій – Брекзиту, пандемії COVID-19 та російсько-української війни – як чинників трансформації політичних позицій у Європейському Союзі.

Визначений понятійно-категоріальний апарат дозволяє чітко відмежувати євроскептицизм як широкий спектр критичних позицій щодо ЄС від єврооптимізму як сукупності підтримувальних або конструктивно-реформістських підходів до європейської інтеграції. Європейська інтеграція розглядається як процес поглиблення політичної, економічної, правової та інституційної взаємодії держав Європи. Категорія постбрекзитної Європи дає змогу розглядати досліджувані явища в межах нового етапу розвитку ЄС, позначеного зростанням ролі кризових чинників, переосмисленням європейської інтеграції та пошуком нових моделей функціонування Союзу.

Методологічну основу роботи становить комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та прикладних методів. Він дає змогу не лише теоретично осмислити євроскептицизм і єврооптимізм у їхньому історико-політичному розвитку, а й емпірично простежити їхній прояв через аналіз офіційних документів, партійних програм, соціологічних даних та результатів виборів

Таким чином, обраний методологічний інструментарій створює належну основу для комплексного дослідження політичних позицій, наративів і стратегій євроскептичних та єврооптимістичних сил у постбрекзитній Європі.

Підсумовуючи за першим розділом, можна зробити висновок, що дослідження євроскептиків і єврооптимістів у постбрекзитній Європі спирається на широку наукову та джерельну базу. У науковій літературі ґрунтовно розглянуто теоретичні підходи до євроскептицизму, причини та наслідки Брекзиту, особливості трансформації європейської інтеграції, а також вплив новітніх криз на політичну динаміку ЄС. Водночас постбрекзитний період потребує подальшого комплексного аналізу, оскільки поєднання Брекзиту, пандемії COVID-19, російської агресії проти України, енергетичної кризи та посилення правопопулістських сил суттєво змінило політичний контекст функціонування Європейського Союзу.

Джерельна база роботи дає змогу розглядати обрану тему з різних аспектів: інституційно-правового, політичного, суспільного та безпекового. Використання офіційних документів Європейського Союзу, матеріалів Eurobarometer, програм євроскептичних партій країн ЄС, наукових праць, аналітичних матеріалів і публікацій ЗМІ створює основу для всебічного аналізу політичної динаміки між євроскептичними та єврооптимістичними силами протягом досліджуваного періоду.

Визначений понятійно-категоріальний апарат дозволяє розглядати європейську інтеграцію як складний процес політичного, економічного, правового та інституційного зближення держав, а євроскептицизм і єврооптимізм – як різні підходи до оцінки цього процесу. Особливо важливим є розмежування жорсткого, м'якого та конструктивного євроскептицизму, або єврореалізму, оскільки в постбрекзитний період значна частина євроскептичних сил змістила акцент із вимог виходу з ЄС на ідею його реформування зсередини. Єврооптимізм, своєю чергою, розглядається як підтримка європейського інтеграційного проєкту, що може поєднуватися з вимогою його модернізації та підвищення ефективності.

Узагальнюючи методологічні засади роботи, варто зазначити, що поєднання теоретичних підходів із практичним аналізом дозволило вийти за межі суто понятійного опису євроскептицизму та єврооптимізму. Застосована методологія допомогла комплексно дослідити, як теорія пов'язана з реальними політичними процесами. Зокрема, це дозволило простежити чіткий зв'язок між офіційними рішеннями інституцій ЄС, позицією європейських партій та впливом масштабних криз на подальший розвиток європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА В ЄС У КОНТЕКСТІ БРЕКЗИТУ (2016–2020)

2.1. Передумови та наслідки британського референдуму 2016 року для європейської політики

Відносини між Лондоном та об'єднаною Європою від самого початку характеризувалися прагненням Великої Британії тримати дистанцію та зберігати власний суверенітет. Одним із ранніх проявів такого ставлення Великої Британії до європейської інтеграції стала позиція У. Черчилля, висловлена ним у промові в Університеті Цюриху в 1946 році. Підтримуючи ідею створення «Сполучених Штатів Європи», Черчилль водночас не розглядав Велику Британію як безпосередню частину цього інтеграційного проєкту, а радше як його зовнішнього союзника, «друга і спонсора» нової Європи⁴³. Такий підхід відображав характерну для британської політичної традиції готовність підтримувати європейське співробітництво, але без повної участі у наднаціональній інтеграції.

Через небажання делегувати свої суверенні повноваження на наднаціональний рівень, Велика Британія не брала участі у створенні перших європейських інституцій: Європейської спільноти вугілля та сталі (ЄСВС) у 1951 році та Європейської економічної спільноти (ЄЕС) у 1957 році. Натомість у 1960 році Лондон ініціював створення альтернативної Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), яка виступала альтернативною моделлю економічного співробітництва без глибокої політичної інтеграції. Проте згодом британське керівництво усвідомило економічну необхідність зближення з континентом і

⁴³ The Churchill Lecture. Europa Institut an der Universität Zürich. URL: https://www.eiz.uzh.ch/wp-content/uploads/2024/10/Churchill_Booklet.pdf

після подолання французького вето Велика Британія офіційно приєдналася до ЄЕС у 1973 році, залишивши ЄАВТ у зв'язку зі вступом до ЄЕС^{44 45 46}.

Однак вже у 1975 році, британський уряд підняв питання про перегляд умов участі країни в спільноті задля зменшення фінансових внесків та захисту економічного суверенітету. Як наслідок, 5 червня 1975 року питання про членство в ЄЕС було винесено на загальнонаціональний референдум. 67,2% виборців проголосували за те, щоб залишитися у спільноті⁴⁷. Однак ця подія стала яскравим свідченням системного британського євроскептицизму. У складі ЄС, Велика Британія мала фактично особливий статус – вона залишилася поза зоною євро та Шенгенським простором, відмовилася від підписання Бюджетного пакту, а за прем'єрства М. Тетчер Велика Британія домоглася скорочення своїх внесків до європейського бюджету в 1984 році, та відмовилася підписати Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників у 1989 році⁴⁸.

Паралельно з цим європейський інтеграційний проєкт стрімко розвивався, і у 1992 році завдяки Маастрихтській угоді колишнє економічне об'єднання трансформувалося в політичний союз (ЄС). Окрім запровадження єдиної валюти, цей документ заклав підвалини для координованої діяльності країн-членів у безпековій, міжнародній, правовій та соціально-міграційній сферах.

⁴⁴ Кармоді О. В британському парламенті вирішується доля Брекзиту, а разом з ним і Євросоюзу. Пояснюємо суть подій максимально докладно і простими словами. 21 жовтня 2019. Бабель. URL: <https://babel.ua/texts/37161-sogodni-v-britanskomu-parlament-i-virishuyetsya-dolya-brekzitu-a-razom-z-nim-i-yevrosoyuzu-poyasnyuyemo-sut-podiy-maksimalno-dokladno-i-prostimi-slovami>

⁴⁵ Асірян С. Р., Мандрікова О. О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 232. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4502>

⁴⁶ Сорока В. Брексіт та його вплив на міжнародну політику. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2018. Т. 1, № 12. С. 327. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/423>

⁴⁷ The 1974-75 UK Renegotiation of EEC Membership and Referendum. 2015. UK Parliament. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7253/>

⁴⁸ Асірян С. Р., Мандрікова О. О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 233.

Продовження політизації союзу та вкорінені побоювання втрати суверенітету стали каталізаторами зростання антиєвропейських настроїв у Великій Британії.

Наслідком підписання Маастрихтського договору стало посилення антиєвропейського руху у Великій Британії. Проявами цього стало формування євроскептичного крила у Консервативній партії та створення Партії незалежності Сполученого Королівства (UKIP) в 1993 році. Із часом UKIP почала здобувати успіхи на виборах до Європарламенту: від третього місця на європейських виборах 2004 року до другого у 2009 році, і, зрештою, до беззаперечної перемоги у 2014 році, коли партія випередила як консерваторів, так і лейбористів⁴⁹.

Зростання популярності UKIP відбувалося за рахунок електорату різних політичних сил, проте найбільших втрат зазнали консерватори. Щоб утримати виборців та уникнути внутрішньопартійного розколу, у січні 2013 року лідер консерваторів Девід Кемерон виступив з обіцянкою: у разі перемоги на виборах 2015 року його уряд ініціює перегляд умов членства Великої Британії в ЄС, після чого винесе питання перебування в Союзі на загальнонаціональний референдум⁵⁰.

Процедуру підготовки до плебісциту щодо подальшого членства в Європейському Союзі було офіційно запущено 28 травня 2015 року, коли уряд Д. Кемерона представив на розгляд нижньої палати парламенту відповідну пропозицію із визначенням граничного строку його проведення до кінця 2017

⁴⁹ Кармоді О. В британському парламенті вирішується доля Брекзиту, а разом з ним і Євросоюзу. Пояснюємо суть подій максимально докладно і простими словами. 21 жовтня 2019. Бабель. URL: <https://babel.ua/texts/37161-sogodni-v-britanskomu-parlamentu-virishuyetsya-dolya-brekzitu-a-razom-z-nim-i-yevrosoyuzu-poyasnyuyemo-sut-podiy-maksimalno-dokladno-i-prostimi-slovami>

⁵⁰ Cameron EU referendum speech in full. 23 January, 2013. Politics.co.uk. URL: <https://www.politics.co.uk/comment-analysis/2013/01/23/cameron-eu-referendum-speech-in-full/>

року⁵¹. Раніше, у 2011 році, питання про проведення такого референдуму вже порушувалося, але парламент проголосував проти⁵². Ще раніше, у 1994 році, можливість проведення в країні референдуму щодо ЄС розглядалася урядом Джона Мейджора з метою ослаблення євроскептичних настроїв у Великій Британії. Але, оскільки уряд не зміг затвердити перелік питань для голосування, від ідеї провести всенародне волевиявлення довелося відмовитися⁵³. На відміну від попередніх спроб, цього разу законодавці схвалили пропозицію, і 10 листопада 2015 року прем'єр-міністр Девід Кемерон оголосив про офіційний старт кампанії за перегляд умов подальшого перебування країни в ЄС⁵⁴.

У відповідному зверненні до голови Європейської Ради Д. Туска було окреслено британські вимоги стосовно модернізації інституційного устрою ЄС, розподілені за чотирма основними блоками:

- інтеграція та суверенітет (фіксація винятку для Великої Британії щодо концепту «все тіснішого союзу» з метою уникнення майбутньої політичної консолідації);
- конкурентоспроможність (активізація потенціалу спільного ринку та оптимізація бюрократичних процедур Брюсселя);
- соціальна політика (впровадження жорсткіших правил доступу внутрішньоєвропейських мігрантів до системи соціального забезпечення);

⁵¹ Муха В. В. Референдум як механізм національно-державного самовизначення: досвід Великої Британії і України : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. С. 107. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/749/3p01t4fn56ki4uvb388vqiwik99835ey/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_A_%D0%9C%D1%83%D1%85%D0%B0.pdf

⁵² Британія виходить з ЄС: історія Brexit. 31 січня 2020. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/31/infografika/polityka/brytaniya-vyxydyt-yes-istoriya-brexit>

⁵³ Котенко Т. Британія у 1994 році розглядала можливість провести референдум щодо ЄС. Главком. URL: <https://glavcom.ua/news/britaniya-u-1994-roci-rozglyadala-mozhlyvist-provesti-referendum-shchodo-jes--556895.html>

⁵⁴ Британія виходить з ЄС: історія Brexit. 31 січня 2020. Слово і Діло.

— відносини між Єврозоною та рештою держав ЄС (надання Великій Британії важелів впливу на монетарний курс зони євро через право вето, автономія держав поза Єврозоною від її внутрішніх рішень, а також скасування обов'язку фінансувати антикризові заходи в євризоні)⁵⁵.

Після тривалого дипломатичного марафону 19 лютого 2016 року кабінет Д. Кемерона досяг домовленостей із Брюсселем щодо специфічних умов членства Великої Британії. Цей документ містив такі ключові пункти:

— право на обмеження доступу до соціальних благ і виплат для трудових мігрантів з інших держав Співтовариства;

— незалежний статус фінансових інституцій Великої Британії від рішень ЄЦБ, хоча й без надання Лондону права вето на монетарну політику зони євро;

— звільнення держави від обов'язкової участі в подальших процесах євроінтеграції у разі їхньої невідповідності внутрішньополітичним пріоритетам⁵⁶.

Наприкінці 2015 року парламент прийняв Акт про референдум щодо членства в Євросоюзі. У червні 2016 року 51,9% населення проголосувало за вихід з ЄС, 48,1% – за збереження членства⁵⁷.

У листопаді 2016 року нормативно-правовий запуск Брекзиту уповільнився внаслідок рішення Високого суду, згідно з яким урядова ініціатива щодо виходу з Союзу обов'язково потребувала схвалення з боку

⁵⁵ Муха В. В. Референдум як механізм національно-державного самовизначення: досвід Великої Британії і України : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. С. 108. URL: <https://scc.knu.ua/upload/iblock/749/3p01t4fn56ki4uvb388vqiwik99835ey/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9C%D1%83%D1%85%D0%B0.pdf>

⁵⁶ Івасечко О. Я., Коваль О. В. «Брекзит» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 138. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vmdu_i_p_2016_17_18

⁵⁷ Background to the UK's EU referendum 2016. 2016. UK Parliament. URL: <https://www.parliament.uk/business/publications/research/eu-referendum/background-uk-eu-referendum-2016/>

парламентського корпусу⁵⁸. Попри це, уже в 2017 році законопроект отримав підтримку обох палат британського парламенту та був скріплений підписом королеви Єлизавети II. Одразу після завершення цих внутрішніх процедур очільниця уряду Тереза Мей офіційно повідомила інституції ЄС про активацію Брекзиту, що дозволило 19 червня 2017 року – рівно через рік після плебісциту – розпочати офіційний раунд двосторонніх переговорів⁵⁹.

Хоча початковою датою виходу було визначено 29 березня 2019 року, через кількаразове відхилення урядового плану парламентом процес довелося відкласти тричі. Політичну кризу вирішили дострокові вибори 2019 року: переконлива перемога Консервативної партії дозволила новому складу парламенту оперативно затвердити фінальний документ про вихід⁶⁰.

Завершенням процесу Брекзиту стало ухвалення Угоди про вихід Великої Британії з Європейського Союзу та Європейського співтовариства з атомної енергії, а також супровідної Політичної декларації про рамки майбутніх відносин між ЄС і Великою Британією. Угода про вихід визначила порядок припинення членства Великої Британії в ЄС, тоді як Політична декларація окреслювала загальні принципи майбутнього партнерства між сторонами після Брекзиту. Рішенням Ради ЄС від 30 січня 2020 року Угоду було схвалено від імені Європейського Союзу, а чинності вона набула 1 лютого 2020 року^{61 62}.

Велика Британія, яка була у складі Євросоюзу протягом 47 років, стала першою країною, яка його залишила. Це стало однією з найважливіших подій в історії євроінтеграції. Постало питання щодо наслідків, які можуть виникнути в

⁵⁸ High Court ruling on Brexit. November 3, 2016. Orrick. URL: <https://www.orrick.com/en/Insights/2016/11/High-Court-Ruling-on-Brexit>

⁵⁹ Brexit: how does the Article 50 process work? 2017. UK Parliament. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7551/>

⁶⁰ Британія виходить з ЄС: історія Brexit. 31 січня 2020. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/31/infografika/polityka/brytaniya-vyxydyt-yes-istoriya-brexit>

⁶¹ Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/>

⁶² The EU-UK Withdrawal Agreement. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en

результаті цього, адже Велика Британія це 66-мільйонна країна, що займає 5-6-те місце за обсягом номінального ВВП, постійний член Ради безпеки ООН, одна з провідних країн НАТО.

Угода про вихід охоплювала питання прав громадян, перехідного періоду, фінансових зобов'язань, інституційного врегулювання, а також спеціальні протоколи щодо Ірландії та Північної Ірландії, суверенних баз на Кіпрі та Гібралтару. Особливо важливим був протокол щодо Ірландії та Північної Ірландії, оскільки він демонстрував складність практичного відокремлення Великої Британії від правового та економічного простору ЄС⁶³.

З політичного погляду Угода про вихід засвідчила прагнення ЄС не допустити хаотичного сценарію Брекзиту та захистити цілісність власного правового порядку. Для європейських інституцій принциповим було збереження балансу між правами та обов'язками сторін, а також недопущення ситуації, за якої держава, що виходить із Союзу, могла б зберегти переваги членства без виконання відповідних зобов'язань. У цьому сенсі Угода стала інструментом не лише юридичного врегулювання, а й політичного сигналу іншим державам-членам: вихід із ЄС є можливим, але він супроводжується складними переговорами, численними компромісами та необхідністю зберігати правову визначеність.

Політична декларація, своєю чергою, визначала загальну рамку майбутньої співпраці між Великою Британією та ЄС. У ній наголошувалося, що майбутні відносини мають ґрунтуватися на спільних цінностях, повазі до демократії, верховенства права, прав людини, вільної та чесної торгівлі, а також співпраці у протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Водночас декларація чітко фіксувала новий баланс: з одного боку, необхідність поваги до автономії ухвалення рішень ЄС, цілісності спільного ринку, митного союзу та неподільності чотирьох свобод; з іншого – визнання суверенітету Великої

⁶³ The EU-UK Withdrawal Agreement. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en

Британії, її права на самостійну торговельну політику та припинення свободи пересування людей між сторонами⁶⁴.

Логічним продовженням та практичною реалізацією положень Політичної декларації стало укладання Угоди про торгівлю та співробітництво між Великою Британією та ЄС. Офіційне скріплення документа підписами відбулося 30 грудня 2020 року; з 1 січня 2021 року розпочався період його тимчасового впровадження, а повноцінно юридичної чинності угода набула 1 травня 2021 року⁶⁵. Цей документ визначив практичні рамки постбрекзитної взаємодії сторін у сферах торгівлі товарами й послугами, транспорту, енергетики, рибальства, координації соціального забезпечення, правоохоронної співпраці та окремих напрямів участі Великої Британії в програмах ЄС⁶⁶.

Британський референдум 2016 року став результатом тривалої еволюції британського євроскептицизму та важливим політичним прецедентом для самого ЄС. Він продемонстрував, що європейська інтеграція не є незворотною, а питання співвідношення національного суверенітету та наднаціонального врядування може стати предметом гострої внутрішньополітичної боротьби.

Водночас Брекзит був складним правовим та інституційним процесом. Угода про вихід Великої Британії з ЄС стала механізмом упорядкованого припинення членства в Союзі. Політична декларація окреслила загальну рамку майбутнього партнерства Великої Британії та ЄС, а Угода про торгівлю і співробітництво закріпила практичну модель постбрекзитних відносин. Брекзит також змусив ЄС переосмислити власну політичну стратегію та актуалізував

⁶⁴ Political declaration setting out the framework for the future relationship between the European Union and the United Kingdom. 2019. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12019W%2FDCL%2801%29>

⁶⁵ The EU-UK Trade and Cooperation Agreement. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_en

⁶⁶ Trade and Cooperation Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, of the other part. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A149%3ATOC

питання майбутньої моделі інтеграції, ролі національних держав та здатності ЄС реагувати на внутрішні політичні виклики.

2.2. Політичні позиції і наративи євроскептиків у процесі Брекзиту

Для аналізу політичних позицій і наративів євроскептичних сил у постбрекзитній Європі насамперед необхідно уточнити зміст самого поняття «євроскептицизм». Це важливо тому, що євроскептицизм не є однорідним явищем: він може означати як радикальне заперечення європейської інтеграції, так і критику окремих політик, інституційних механізмів або рівня впливу наднаціональних органів ЄС.

Генезис поняття «євроскептицизм» безпосередньо асоціюється з Великою Британією. За висновками вчених Р. Хармсена, М. Спірінга та С. Ашуда, у червні 1986 року газета «The Times» уперше запровадила цей термін у публічний простір. У тогочасній інтерпретації сутність явища зводилася до протесту Великої Британії проти домінантних позицій Парижа та Берліна в процесах євроінтеграції⁶⁷.

За оцінками французької дослідниці Агнес Александри-Кольер, популяризація терміна «євроскептицизм» пов'язана з виступом М. Тетчер у Брюгге (1988 р.). Тоді британська прем'єр-міністерка стала першою серед тогочасних лідерів, хто відкрито задекларував суперечність між процесами євроінтеграції та суверенними інтересами Великої Британії⁶⁸.

Активне використання цього терміна у політичній практиці почалося під час дебатів щодо укладання Маастрихтського договору, коли й остаточно сформувалося його сучасне тлумачення. Якщо спершу євроскептиками вважали виключно противників економічної інтеграції та єдиного ринку, то згодом зміст

⁶⁷ Тарнавський О. Історико-теоретичні аспекти виникнення концепту євроскептицизму. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 11. С. 147. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/22.pdf

⁶⁸ Там само. С. 147

поняття суттєво розширився. Євроскептицизм почав означати загальне критичне ставлення до Європейського Союзу⁶⁹.

Після утворення ЄС євроскептичні настрої стали охоплювати дедалі більшу частину населення та політичних еліт. Наприкінці 1990-х років виникла потреба чітко визначити це поняття та проаналізувати його як окреме явище. Євроскептицизм став повноцінним науковим терміном завдяки професору Сассекського університету П. Таггарту. Він увів це поняття в академічний обіг, щоб описати зростання невдоволення всередині партійних систем західноєвропейських держав⁷⁰.

У науковій літературі основні причини розвитку євроскептицизму зазвичай групують у кілька блоків. По-перше, це зовнішні чинники, зокрема глобалізація, фінансово-економічна криза 2008-2009 років, міграційна криза 2015-2016 років, пандемія COVID-19 та трансформація світового порядку. По-друге, це внутрішні проблеми самого ЄС: інституційна криза, бюрократизація управління, відчуження між громадянами та брюссельськими інституціями, а також суперечності між загальноєвропейською та національною ідентичністю. По-третє, важливу роль відіграють національні особливості окремих держав, які визначають специфіку прояву євроскептицизму в кожній країні.

Особливо сильний вплив на посилення євроскептичних настроїв мала фінансово-економічна криза 2008-2009 років, яка підірвала довіру до ЄС як до гаранта стабільності та добробуту. Економічні труднощі, зростання безробіття, боргові проблеми окремих країн і нерівномірність розвитку всередині Союзу сприяли поширенню переконання, що Брюссель не здатний оперативно та ефективно реагувати на кризові виклики. Зниження довіри населення до інститутів ЄС підтверджували регулярні соціологічні опитування «Євробарометру».

⁶⁹ Harmsen R. Concluding comment: on understanding the relationship between Populism and Euroscepticism. *Perspectives on European Politics and Society*. 2001. Vol. 11, No. 3. P. 334

⁷⁰ Taggart P. A. Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33, No. 3. P. 366

Рис. 2.1 Суспільна довіра населення до ключових інститутів ЄС⁷¹

Рисунок 2.1 демонструє падіння довіри з 2007 року з невеликими сплесками її підвищення. Хоча з 2015 року довіра європейців до структур ЄС почала поступово зростати, станом на 2018 рік вона так і не змогла повністю відновитися та повернутися до докризових показників 2007 року.

Не менш важливим каталізатором стала міграційна криза 2015-2016 років. Проблема мігрантів почала сприйматися не лише як соціально-економічна, а й як безпекова та цивілізаційна. Вона дедалі частіше пов'язувалася з питаннями національної ідентичності, культурної самобутності, безпеки та суверенітету.

За даними Євростату, у період з 2013 по 2016 роки наплив нелегальних мігрантів до країн ЄС зростав швидкими темпами. Найвищий показник було зафіксовано у 2015 році – тоді до ЄС прибуло 2,1 млн осіб. Проте вже у 2017 році обсяги нелегальної міграції скоротилися до 618,8 тис. осіб, що на 37% менше за показники 2016 року та на 71% – порівняно з піковим 2015 роком. Головними країнами, що прийняли найбільшу кількість нелегалів у 2017 році,

⁷¹ Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. С. 12. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

стали Німеччина (156,7 тис.), Франція (115,1 тис.), Греція (68,1 тис.), Велика Британія (54,9 тис.) і Іспанія (44,6 тис.). Сумарно вони акумулювали приблизно 71% від загальної кількості нелегальних мігрантів у Євросоюзі⁷².

Як наслідок, можливість вільного пересування без внутрішніх кордонів, яку довго називали ключовим соціальним успіхом об'єднаної Європи, перетворилася на головну загрозу її стабільності.

На цьому тлі посилилися позиції праворадикальних та євроскептичних партій, які активно використовували антиміграційну риторику і здобули популярність серед електорату. Так, партія «Альтернатива для Німеччини» із маргіналів трансформувалася у третю за впливом політичну силу в країні; в Італії євроскептики здобули переконливу перемогу на виборах до кожної палати парламенту в 2018 році, сформувавши уряд.

Наочним є успіх праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту у 2019 році: до Європарламенту пройшли 33 партії, які позиціювали себе як євроскептики, створивши нову фракцію «Ідентичність і демократія» (ІД). Частка євроскептиків у складі Європарламенту зросла з 15,8% у 2014 році до 18% у 2019 році^{73 74}.

Це свідчить про поступове розширення електоральної підтримки євроскептичних партій та зміцнення їхньої ролі в політичному просторі ЄС.

Новою тенденцією стало використання євроскептичної риторики провідними національними партіями. Наприклад, під час виборів 2017 року новий лідер «Австрійської Народної Партії» Себастьян Курц перехопив антиміграційну тематику «Партії Свободи Австрії», здобувши перемогу для своєї партії. Аналогічна ситуація спостерігалася на парламентських виборах

⁷² Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. С. 12. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ieuropeiskoi_intehratsii.pdf

⁷³ European Parliament 2014–2019. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2014-2019/constitutive-session/>

⁷⁴ European Parliament 2019–2024. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/constitutive-session/>

2018 року в Угорщині, де уряд Віктора Орбана різко посилив євроскептичну риторику, в купі з подальшою консолідацією влади партією «Fidesz»⁷⁵.

Брекзит був важливим чинником подальшого зміцнення євроскептицизму. Вихід Великої Британії з ЄС завдав удару по іміджу Союзу, створив реальний прецедент виходу держави-члена та посилив позиції тих політичних сил, які виступали за повернення більшого контролю на національний рівень. Після Брекзиту євроскептицизм остаточно вийшов за межі маргінального явища і перетворився на впливовий елемент політичного простору ЄС, що позначилося як на громадській думці, так і на діяльності партій та урядів окремих країн.

Табл. 2.1

Порівняльний аналіз деяких євроскептичних партій

Держави і Партії	Програмні документи	Основні наративи	Специфіка та електоральні показники
Німеччина – «Альтернатива для Німеччини» (AfD)	Базова програма партії 2016 року ⁷⁶ , парламентські виборчі програми 2017 та 2021 років ⁷⁷ та програма до виборів до Європарламенту 2019 року ⁷⁹ .	Критика федералізації ЄС, бюрократизації, «демократичного дефіциту», міграційної політики, єдиної зовнішньої та безпекової політики ЄС, вимога посилення національної держави.	Хоча німецький євроскептицизм інституціоналізувався пізніше, ніж у багатьох інших країнах, AfD достатньо швидко стала однією з провідних політичних сил. На ранньому етапі існування AfD робила акцент на критиці євро та єврозони, згодом також питаннях на міграції, безпеки, ідентичності. На парламентських виборах 2017, 2021 та 2025 років. Партія отримала 12,5%, 10,2% та 20,8% голосів відповідно ⁸⁰ .

⁷⁵ Караман К. В. Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Маріупольський державний університет. Київ, 2023. С. 98. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/specrady/ДФ%2012.093.013%20Караман/Дисертація.pdf>

⁷⁶ Programm für Deutschland. 2016. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2023/05/Programm_AfD_Online_.pdf

⁷⁷ Wahlprogramm Bundestagswahl 2017. 2017. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf

⁷⁸ Unser Programm zur Bundestagswahl 2021. 2021. AfD. URL: <https://www.afd.de/wahlprogramm/>

⁷⁹ Europawahlprogramm 2019. 2019. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2019/03/AfD_Europawahlprogramm_A5-hoch_web_150319.pdf

⁸⁰ Germany. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/germany.html>

<p>Франція – «Національ не об'єднання» (RN)</p>	<p>Виборчі програми Марін Ле Пен до президентських виборів 2017 та 2022 років⁸¹ ⁸², та програма до виборів до Європарламенту 2019 року⁸³.</p>	<p>Суверенітет, повернення контролю над кордонами, анти-міграційна риторика, захист національної ідентичності, критика наднаціонального фінансового контролю, ісламізації та тероризму.</p>	<p>Французький євро-скептицизм ширше проник у політичний та інтелектуальний простір. З 2012 року в RN відбувся поступовий перехід від радикального антиєвропеїзму до поміркованішого реформізму. На парламентських виборах 2012, 2017, 2022 років RN здобула 13,6%, 13,2% та 18,7% голосів відповідно⁸⁴, та 32,05% голосів у другому раунді парламентських виборів 2024 року⁸⁵.</p>
<p>Італія – «Ліга», «Рух п'яти зірок» (M5S)</p>	<p>Спільна урядова програма «Ліги» та «Руху п'яти зірок» 2018 року⁸⁶, Виборча програма «Ліги» до парламентських виборів 2022 року⁸⁷.</p>	<p>Антинімецькі настрої, критика політики жорсткої економії, пов'язання міграції з безпекою, мігрантофобія та ісламофобія, незадоволення наднаціональним управлінням.</p>	<p>В Італії євроскептицизм має кризове підґрунтя. Програмні орієнтири формувалися під впливом боргової та міграційної криз, значне місце посіла соціально-економічна критика ЄС. На парламентських виборах 2018 та 2022 років. «Ліга» отримала 17,4% та 8,8% відповідно, M5S отримала 32,7% та 15,4% відповідно⁸⁸.</p>

⁸¹ Projet présidentiel Marine Le Pen 2017. 2017. Politique & Animaux. URL: <https://www.politique-animaux.fr/fichiers/prises-de-positions/pieces-jointes/projet-presidentiel-marine-le-pen-2017.pdf>

⁸² 22 mesures pour 2022. 2022. Rassemblement National. URL: <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>

⁸³ Pour une Europe des nations et des peuples. 2019. Politique & Animaux. URL: <https://www.politique-animaux.fr/sites/www.politique-animaux.fr/fichiers/prises-de-positions/pieces-jointes/europeennes-projet-rn.pdf>

⁸⁴ France. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/france.html>

⁸⁵ Publication des candidatures et des résultats aux élections Législatives 2024. 2024. Ministère De L'Intérieur. URL: https://www.archives-resultats-elections.interieur.gouv.fr/resultats/legislatives2024/ensemble_geographique/index.php

⁸⁶ Contratto Per Il Governo Del Cambiamento. 2018. Ansa. URL: https://www.ansa.it/documents/1526568727881_Governo.pdf

⁸⁷ Elezioni Politiche 2022 Programma Di Governo. 2022. Lega. URL: https://static.legaonline.it/files/Programma_Lega_2022.pdf

⁸⁸ Italy. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/italy.html>

<p>Іспанія – «Голос» (VOX)</p>	<p>Базова програма «100 кроків» 2019 року⁸⁹ програма «Agenda España» 2019 року⁹⁰, та виборча програма до виборів до Європарламенту 2019 року⁹¹.</p>	<p>Концепція «Великої Іспанії» та захист єдності Іспанії, критика федералізації ЄС, захист традиційних католицьких цінностей, суверенітету, національної ідентичності, жорстка антимиграційна позиція, вимога посилення кордонів та антиглобалізм.</p>	<p>VOX не вимагає виходу Іспанії з ЄС, а виступає за його реформування відповідно до національних інтересів. Від створення в 2013 році, партія доволі швидко набула популярності, отримавши 10,3% на виборах у квітні 2019 року, 15,1% у листопаді 2019 року та 12,4% на виборах 2023 року⁹².</p>
---	--	--	--

Порівняльний аналіз програмних документів і наративів євроскептичних партій показує, що попри національні та регіональні відмінності їх об'єднує спільне ідейне ядро: критика наднаціональної централізації ЄС, захист державного суверенітету, негативне ставлення до міграційної політики Брюсселя та акцент на збереженні національної ідентичності. У більшості випадків ці партії розглядають Європейський Союз не як проект, з яким необхідно повністю порвати, а як об'єднання, що потребує глибокого реформування на користь національних держав. Особливо це помітно на прикладах французького «Національного об'єднання» та іспанської VOX які з часом пом'якшили свою риторіку, змістивши акцент із виходу з ЄС на його перебудову зсередини.

Водночас регіональна специфіка євроскептицизму є виразною: у Німеччині він виростав переважно з критики фінансової політики ЄС, єврозони, міграції та безпекового порядку денного; у Франції – з питань суверенітету, ідентичності, тероризму та імміграції; в Італії – з реакції на боргову кризу, міграцію та антинімецькі настрої; в Іспанії – з націоналістичного проекту

⁸⁹ 100 medidas para la España Viva. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/04/maqueta_100_medidas_2019.pdf

⁹⁰ Agenda España. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2021/10/AgendaEspana_VOX.pdf

⁹¹ Programa electoral para las elecciones europeas de 2019. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Europeas-2019_web.pdf

⁹² Spain. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/spain.html>

централізації та захисту традиційних цінностей. Євроскептицизм у сучасній Європі є не однорідною ідеологією, а широким спектром політичних позицій, що адаптуються до національних контекстів, але спільно формують впливовий альтернативний дискурс щодо майбутнього європейської інтеграції.

Для більшості євроскептичних партій став характерним перехід від жорсткого заперечення європейської інтеграції до м'якшої позиції, що передбачає не вихід із ЄС, а його перегляд і реформування. Це дало їм змогу розширити електоральну базу, посилити результати на виборах і впливати на суспільну думку, легітимізуючи теми суверенітету, міграції, безпеки та національної ідентичності в загальноєвропейському політичному дискурсі.

Отже, політичні позиції євроскептичних сил у країнах Європи мають спільне ідейне ядро: критику наднаціональної централізації, бюрократизації ЄС, міграційної політики та обмеження національного суверенітету. Водночас конкретні акценти відрізняються залежно від політичного контексту окремих держав.

Брекзит став важливим каталізатором для євроскептичних сил, оскільки продемонстрував практичну можливість виходу держави з ЄС. Однак подальший складний досвід виходу Великої Британії з ЄС сприяв зміні стратегій багатьох євроскептичних партій. Багато з них відійшли від прямої вимоги виходу з ЄС і дедалі частіше зосереджувалися на реформуванні Союзу зсередини.

Таким чином, євроскептицизм у постбрекзитній Європі змінив свою форму. Він став менш зосередженим на ідеї прямого виходу з ЄС і більше орієнтованим на політичний тиск зсередини європейських інституцій. Це свідчить про адаптацію євроскептичних сил до нових умов і про їхнє прагнення впливати на майбутній курс Європейського Союзу без обов'язкового руйнування самого інтеграційного проєкту.

2.3. Політичні дії та інституційна відповідь ЄС на виклики Брекзиту

Брекзит став для Європейського Союзу не лише безпрецедентною інституційною подією, а й серйозним політичним викликом, пов'язаним із посиленням євроскептичних настроїв у державах-членах. Вихід Великої Британії з ЄС продемонстрував, що інтеграційний процес не є незворотним, а отже, поставив під сумнів один із базових політичних міфів об'єднаної Європи. У цих умовах відповідь ЄС та єврооптимістичних сил на виклики, пов'язані з Брекситом, полягала у поєднанні двох взаємопов'язаних стратегій: з одного боку, у збереженні єдності Європейського Союзу та недопущенні подальшого поширення дезінтеграційних тенденцій; з іншого, у спробі переосмислити зміст і напрями подальшого розвитку європейського проекту.

Після британського референдуму 2016 року для інституцій ЄС першочерговим завданням стало запобігання так званому «ефекту доміно», тобто можливому наслідуванню британського прикладу іншими державами. Саме тому в переговорах із Лондоном Брюссель дотримувався достатньо жорсткої та послідовної позиції. Йшлося не лише про врегулювання правових і політичних аспектів виходу Великої Британії, а й про демонстрацію того, що вихід із Союзу є складним, тривалим і витратним процесом. Таким чином, ЄС прагнув не допустити перетворення Брекситу на привабливий прецедент для інших євроскептичних сил у Європі. Водночас у межах самого Союзу розпочався пошук нових механізмів консолідації, які мали б зміцнити довіру до європейських інституцій та довести спроможність ЄС адаптуватися до нових політичних умов.

Однією з перших спроб такої відповіді стала ініційована Європейською Комісією дискусія про майбутнє Європейського Союзу. Під час своєї щорічної доповіді про стан справ в ЄС перед Європарламентом 14 вересня 2016 року, очільник Єврокомісії Жан-Клод Юнкер наголосив на важливості формування довгострокової стратегії розвитку об'єднання^{93 94}.

⁹³ Рудік О. М. Майбутнє ЄС в контексті сценаріїв його розвитку до 2025 р. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5, № 11. С. 61. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/364/360/>

Керівництво ЄС опинилося перед необхідністю знайти відповіді на питання щодо подальшого функціонування ЄС, та напрацювати реформи для створення більш єдиної та ефективної організації. У відповідь на це глави держав-членів ініціювали масштабні дискусії про подальший шлях розвитку Європейського Союзу.

У вересні 2016 року лідери ЄС-27 зустрілися в Словаччині, продемонструвавши єдність і готовність повернути політичний контроль над спільним майбутнім після того, як Велика Британія проголосувала за вихід із ЄС. За результатами цього саміту було ухвалено Братиславську декларацію, в якій зазначалося, що «хоча одна країна вирішила вийти, ЄС залишається незамінним для решти з нас»⁹⁵. Водночас керівництво ЄС констатувало потребу в оптимізації каналів комунікації як на міжурядовому рівні, так і в площині взаємодії з європейським суспільством задля подолання наявних викликів. Наслідком цих прагнень стала Братиславська дорожня карта, що зафіксувала курс на модернізацію міграційної стратегії, протидію терористичним загрозам, поглиблення оборонно-безпекової кооперації та формування стійкої моделі майбутнього економічного розвитку⁹⁶.

Оприлюднена 1 березня 2017 року Біла книга про майбутнє Європи була підготовлена Європейською Комісією до ювілейного саміту ЄС у Римі, що пройшов 25 березня 2017 року. Цей документ окреслював перспективи трансформації європейського простору на найближче десятиліття та пропонував п'ять базових моделей розвитку.

1) «Продовжуємо роботу» – систематичне оновлення пріоритетних напрямків, розв'язання проблем по мірі їх появи, а також постійний перегляд та актуалізація законодавчої бази відповідно до поставлених завдань.

⁹⁴ The State of the Union 2016: Towards a Better Europe – A Europe that Protects, Empowers and Defends. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_16_3042

⁹⁵ The Bratislava Declaration and the Bratislava Roadmap. 2016. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-future-reflection/bratislava-declaration-and-roadmap/>

⁹⁶ Ibid.

2) «Нічого, крім єдиного ринку» – зусилля Євросоюзу концентруватимуться виключно на головних складових спільного внутрішнього ринку, через неможливість знайти спільну позицію в інших питаннях. Як наслідок, країни-учасниці фактично відмовляться від активної співпраці у більшості існуючих спільних політик, таких як оборона, безпека чи міграція.

3) «Ті, хто бажають більшого, робитимуть більше» – передбачає збереження звичного формату роботи ЄС, проте залишає простір для поглибленої інтеграції. Якщо певні держави забажають, вони зможуть утворювати «коаліції бажаючих» для спільної роботи в окремих секторах: оподаткуванні, соціальних питаннях, внутрішній безпеці та обороні.

4) «Робити менше, але більш ефективно» – пропонує направити увагу та ресурси об'єднання на вузле коло спільних політик. Завдяки цьому ЄС зможе діяти значно оперативніше та рішучіше в обраних пріоритетних сферах.

5) «Робити набагато більше разом» – базується на ідеї делегування державами-членами більшого обсягу влади, ресурсів та повноважень для ухвалення рішень на рівні ЄС. Головною метою цього сценарію є максимальне поглиблення співробітництва між усіма країнами в усіх галузях⁹⁷.

П'ять сценаріїв, запропонованих у Білій книзі про майбутнє Європи, окреслили можливі моделі подальшого розвитку Європейського Союзу та стали основою для ширшої політичної дискусії щодо його перспектив в умовах нових викликів.

Поява Білої книги мала важливе політичне значення. По-перше, вона засвідчила, що європейські інституції не розглядають Брекзит як початок згорання інтеграції, а навпаки, прагнуть використати кризу як привід для оновлення Союзу. По-друге, хоча сам факт появи кількох сценаріїв свідчив про відсутність єдиної відповіді всередині ЄС, але продемонстрував готовність до широкої дискусії щодо майбутнього європейського проекту. По-третє, Біла

⁹⁷ White paper on the future of Europe. 2017. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-future-europe_en

книга стала спробою перехопити політичну ініціативу в євроскептиків, які активно використовували кризові явища в ЄС для доведення нежиттєздатності наднаціональної моделі.

Опублікована Біла книга отримала неоднозначні оцінки від різних європейських дослідницьких центрів. Кількість сценаріїв вказувала на відсутність єдиного бачення розвитку Союзу.

Аналітики дослідницького центру Carnegie Europe констатують, що поява Білої книги оголила дві фундаментальні проблеми у діяльності Єврокомісії. З одного боку, інституція позбулася реальних важелів впливу та амбітних прагнень щодо формування самостійного вектора розвитку об'єднання, втративши ту інституційну впевненість, яка за часів головування Жака Делора (1985–1994 рр.) виступала ключовим каталізатором інтеграційного поступу. З іншого боку, запропоновані п'ять варіантів розвитку подій, на переконання експертів, фактично засвідчили повний вакуум стратегічного планування всередині самого ЄС⁹⁸.

В аналітичному центрі Bruegel також критикували документ за те, що він не дає чіткого уявлення про вигляд ЄС навіть у п'ятирічній перспективі. Було зазначено, що у документі замало розуміння того, чому певні сценарії можливі, а інші ні, не досліджено глибокі суспільні обмеження деяких варіантів і, що не менш важливо, те, що потрібно змінити в самих європейських інституціях, щоб деякі сценарії стали можливими⁹⁹.

Було виділено три питання, які, на думку експертів, є фундаментальними для майбутнього Європи:

- 1) взаємодія ЄС із своїми сусідами;
- 2) здатність контролювати суперечності, які виникають через неоднакові «швидкості» євроінтеграції;

⁹⁸ Нагорняк І. Єврокомісія розповіла, яке майбутнє чекає Європу. Чи є в ньому місце для України? 6 квітня 2017. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/stsenariyi-yevrokomisiyi-shhodo-majbutnogo-yevropi-chi-ye-v-nih-mistse-dlya-ukrayini>

⁹⁹ Guntram B. Wolff. What Future for Europe? 2017. Bruegel. URL: <https://www.bruegel.org/comment/what-future-europe>

3) надійність євро в умовах відсутності серйозних зрушень на шляху до створення фіскального союзу.

Одним із найбільш дискусійних наслідків стала актуалізація ідеї «Європи різних швидкостей». Її суть полягала в тому, що не всі держави-члени зобов'язані рухатися однаковими темпами в напрямі поглиблення інтеграції: ті країни, які мають бажання і політичні можливості, можуть посилювати співпрацю в конкретних сферах, тоді як інші приєднуються пізніше або залишаються на менш глибокому рівні інтеграції. Підтримку цій моделі висловили лідери Німеччини, Франції, Італії та Іспанії, які у 2017 році підтвердили готовність розвивати співробітництво в галузях, що становлять спільний інтерес¹⁰⁰. Для єврооптимістів цей підхід був привабливим тим, що дозволяв уникнути блокування реформ з боку більш стриманих урядів і водночас зберігати загальну рамку європейської єдності.

Однак ідея мультишвидкісної Європи виявилася небажаною для лідерів Вишеградської четвірки – Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії, які виступали проти неї. Прага, Варшава, Будапешт і Братислава висловлювали свою стурбованість щодо створення «ексклюзивних клубів держав», що ще більше може ускладнити процес прийняття рішень в ЄС, вимагали рівності держав-членів та більшого залучення національних парламентів до політичного процесу, який би контролював субнаціональні процеси¹⁰¹. Критики цієї концепції наголошували, що диференційована інтеграція може поставити під загрозу політичну єдність Союзу, створити нові лінії розколу та ускладнити процес ухвалення спільних рішень.

Логічним продовженням стало ухвалення 25 березня 2017 року Римської декларації, в якій було зафіксовано спільне бачення ключових напрямів

¹⁰⁰ De La Baume M., Herszenhorn D. M. In Versailles, EU's Big 4 back Multispeed Europe. March 6, 2017. Politico. URL: <https://www.politico.eu/article/in-versailles-eus-big-4-back-multi-speed-europe-italy-france-germany-spain/>

¹⁰¹ Dostál V. Visegrád on Juncker's White Paper: No to a multi-speed Europe. March 6, 2017. Euractiv. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/visegrad-on-junckers-white-paper-no-to-a-multi-speed-europe/>

розвитку ЄС на наступне десятиліття. Серед них – розвиток економіки, безпека та лідерство на глобальній арені. Декларація окреслює чотири головні пункти-відповіді на нагальні загрози, які стануть пріоритетними на найближчі роки:

1) безпечна та надійна Європа (безпека громадян, охорона зовнішніх кордонів, ефективна та відповідальна міграційна політика, боротьба з тероризмом та організованою злочинністю);

2) процвітаюча і стійка Європа (створення умов для зростання і робочих місць, єдиний ринок, що розвивається, зміцнення єдиної валюти, чисте та безпечне навколишнє середовище);

3) соціальна Європа (сприяння економічному та соціальному прогресу, забезпечення рівних прав і можливостей для всіх, боротьба з безробіттям, дискримінацією, соціальною ізоляцією та бідністю, підтримка молоді, збереження культурної спадщини та заохочення культурного розмаїття);

4) сильна Європа на глобальній арені (поглиблення існуючих партнерських зв'язків ЄС та розбудова нових партнерств, сприяння стабільності і розвитку найближчих сусідів Союзу на сході і півдні, а також на Близькому Сході, в Африці та загалом у світі, зміцнення колективної безпеки і оборони з урахуванням національних обставин та правових зобов'язань, заохочення вільної та справедливої торгівлі)¹⁰².

На ювілейному саміті ЄС, що відбувся 25 березня 2017 року в Римі, Польща відмовилася підписувати спільну декларацію, виступивши проти ідеї мультишвидкісної Європи. Греція також висловлювала застереження, вимагаючи згадки про соціальні права працівників. Формулювання документа були дещо згладжені, проте головна суть залишилася незмінною. Згідно з ухваленою декларацією, держави-члени погодилися, що їхній розвиток може

¹⁰² The Rome Declaration. 2017. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/>

відбуватися з неоднаковою швидкістю та інтенсивністю, але в межах спільного політичного курсу¹⁰³.

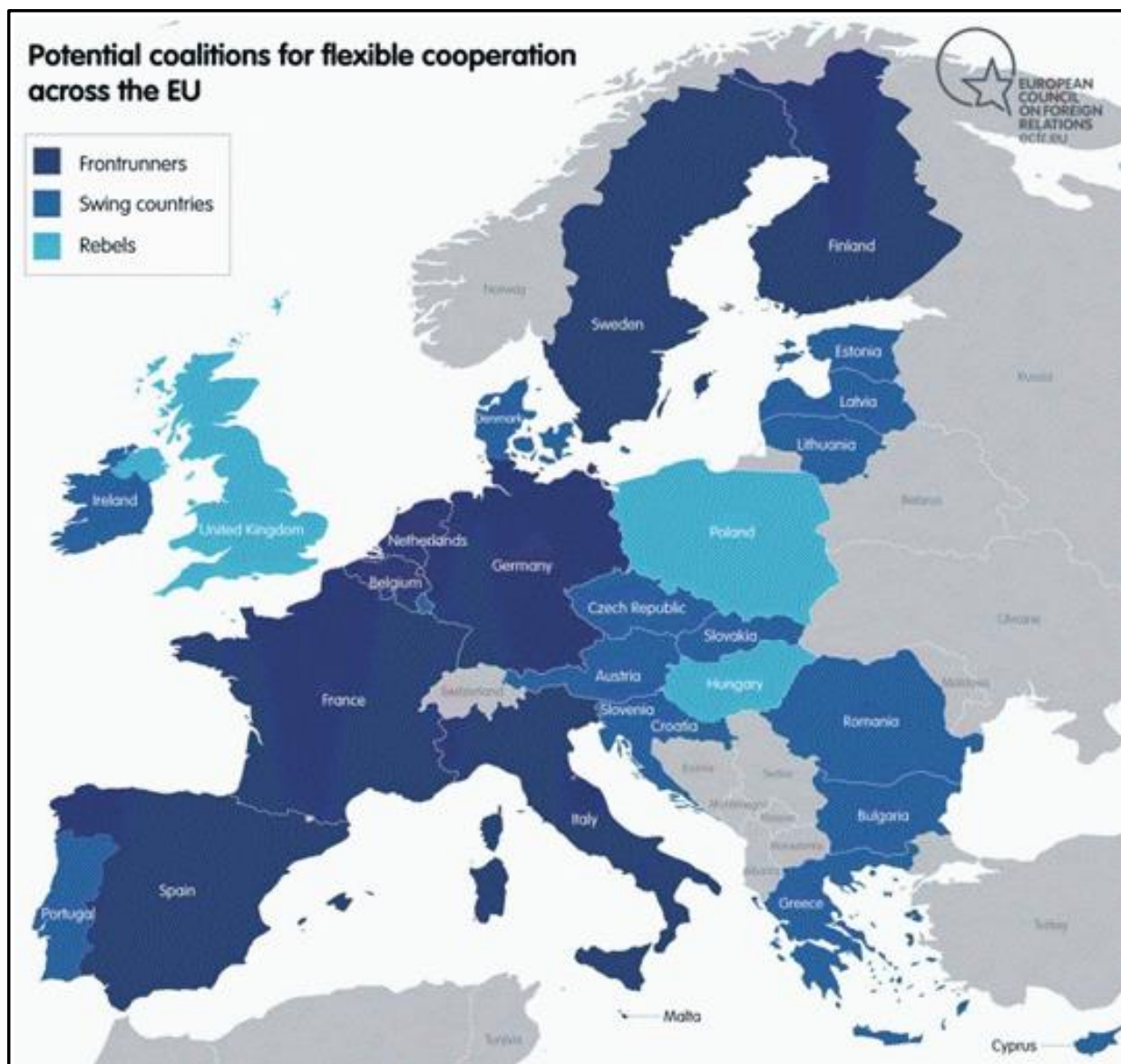

Рис. 2.2 Потенційна коаліція для гнучкої співпраці з ЄС¹⁰⁴

Тематична карта Європи показує потенційні коаліції для гнучкої співпраці в межах ЄС. Країни поділені на три групи за кольорами: темно-синім кольором позначені країни-прибічники ідеї мультишвидкісної Європи; синім – ті, що не мають чіткої позиції, і блакитним – її опоненти. Візуально карта підкреслює, що ядро найбільш інтеграційно налаштованих країн зосереджене

¹⁰³ Литвиненко Я. Багатошвидкісна Європа: які зміни чекають на ЄС та як це вплине на Україну. 15 серпня 2017. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/15/7069412/>

¹⁰⁴ Там само.

переважно в Західній Європі та частині Північної Європи, тоді як частина держав Центрально-Східної Європи позначена як менш однорідна або більш скептична.

Отже, вже на ранньому етапі постала головна дилема постбрекзитної Європи: як одночасно зберегти єдність Союзу і забезпечити його здатність до подальшого розвитку.

Ще одними політичним кроком у відповідь на Брекзит стала Римська декларація. У політичному сенсі цей документ став спробою єврооптимістичного табору сформулювати новий позитивний порядок денний для Союзу. Якщо євроскептики робили акцент на кризах, неефективності Брюсселя, міграційних ризиках і втраті суверенітету, то Римська декларація мала показати, що ЄС здатен не лише реагувати на виклики, а й пропонувати стратегічне бачення майбутнього.

Особливо показовим є те, що в декларації увага зосереджувалася саме на тих питаннях, які найчастіше використовувалися євроскептиками для критики європейського проєкту: у сфері безпеки наголошувалося на необхідності посилення охорони зовнішніх кордонів, боротьби з тероризмом і організованою злочинністю, а також вироблення ефективної та відповідальної міграційної політики; у соціально-економічному вимірі акцент робився на створенні робочих місць, підтримці зростання, зміцненні єдиного ринку та підвищенні добробуту громадян. Це свідчило про те, що єврооптимісти не ігнорували ті проблеми, на яких спекулювали противники інтеграції, а прагнули дати на них власну політичну відповідь, не відмовляючись при цьому від ідеї подальшого розвитку ЄС.

Окремим напрямом відповіді Європейського Союзу стало посилення співпраці у сфері зовнішньої політики та безпеки. Дедалі більшого значення набували питання оборонної координації, спільного реагування на нові

безпекові виклики, боротьби з тероризмом і забезпечення стабільності на зовнішніх кордонах Союзу¹⁰⁵.

Історично Велика Британія була ключовим інвестором у Спільну зовнішню та оборонну політику ЄС. До 2011 року вона посідала перше місце за оборонними витратами, закупівлями техніки та фінансуванням європейських операцій, а без її фахівців не обходилася майже жодна військова місія. Водночас, з приходом до влади консерваторів у 2010 році, саме Британія почала активно виступати за скорочення безпекових і оборонних витрат об'єднання¹⁰⁶.

Початок процесу Брекзиту у 2016 році став поштовхом до посилення безпекової співпраці в ЄС, оскільки Британія раніше блокувала ідею єдиної європейської армії та орієнтувалася на партнерство зі США. Відповідно до нової «Європейської глобальної стратегії», Євросоюз взяв курс на поглиблення оборонної взаємодії, збільшення бюджетів та оптимізацію ресурсів. Хоча про створення повноцінної армії ЄС поки не йшлося, на практиці це означало прагнення зменшити безпекову залежність від Сполучених Штатів¹⁰⁷.

Для втілення цієї стратегії у червні 2017 року Єврокомісія створила Європейський оборонний фонд. Він покликаний стимулювати національні інвестиції у двох напрямках: оборонні дослідження (із фінансуванням 500 млн євро щорічно після 2020 року) та спільні розробки й закупівлі озброєнь¹⁰⁸.

Ще однією ключовою ініціативою стало започаткування у грудні 2017 року програми PESCO («Постійне структуроване співробітництво»). До неї

¹⁰⁵ Солових В. П., Москаленко О. М. Спільна зовнішня політика та політика безпеки на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2 (78). С. 75. URL: <https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/179079>

¹⁰⁶ Грубінко А. В., Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2021. С. 114. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061086.pdf>

¹⁰⁷ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. 2017. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/shared-vision-common-action-stronger-europe_en

¹⁰⁸ Ibid.

долучилися 25 країн ЄС, домовившись інвестувати у спільні оборонні проекти та надавати власні збройні сили для операцій Євросоюзу¹⁰⁹.

Посилення співпраці в зовнішньополітичному та безпековому напрямках було особливо важливо в умовах, коли євроскептичні сили систематично підкреслювали неспроможність ЄС ефективно діяти у кризових ситуаціях. Посилення безпекового виміру інтеграції мало продемонструвати, що саме спільні дії, а не повернення до виключно національного рівня, є більш дієвою відповіддю на загрози сучасного світу.

Не менш важливою складовою відповіді ЄС та єврооптимістів була політико-комунікаційна боротьба за інтерпретацію самого Брекситу. Якщо для євроскептиків британський референдум став доказом можливості виходу з ЄС і символом повернення національного суверенітету, то проєвропейські сили намагалися подати його як приклад високої політичної, економічної та інституційної вартості дезінтеграції. З цієї точки зору Brexit використовувався єврооптимістами як аргумент на користь того, що проблеми Європейського Союзу слід вирішувати шляхом реформування, а не руйнування інтеграційного проекту. Отже, йшлося не лише про боротьбу за конкретні політики, а й про боротьбу за смисли: чи означає Brexit крах Європи, чи, навпаки, поштовх до її оновлення.

У цьому контексті важливо підкреслити, що відповідь єврооптимістів не зводилася до безумовного захисту статус-кво. Навпаки, у постбрекзитний період дедалі частіше звучала думка про необхідність реформування ЄС для подолання розриву між громадянами і наднаціональними інституціями, підвищення демократичної легітимності рішень, більш чіткого розмежування компетенцій та посилення ефективності Союзу в тих сферах, де громадяни очікують реального результату. Тобто єврооптимізм цього періоду набував не догматичного, а, радше, реформістського характеру. Це було важливо і з

¹⁰⁹ Солових В. П., Москаленко О. М. Спільна зовнішня політика та політика безпеки на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2 (78). С. 74. URL: <https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/179079>

електоральної точки зору, оскільки дозволяло проєвропейським силам не виглядати відірваними від реальних проблем суспільства.

Підтвердженням цього став план переформатування ЄС Президента Франції Е. Макрона «Ініціатива для Європи», який він представив у своїй промові в Університеті Сорбонна 26 вересня 2017 року. Ним було наголошено, що «ми не можемо собі дозволити зберегти таку ж політику, ті самі звички, ті самі процедури і той самий бюджет»¹¹⁰. Це було прямою негативною відповіддю на сценарій 1 Білої книги – «Продовжуємо роботу»¹¹¹.

Підхід Е. Макрона ґрунтувався на трьох ключових засадах розвитку Європи: суверенітети, єдності та демократії. У центрі його бачення – формування суверенної Європи, здатної самостійно гарантувати безпеку, ефективно реагувати на міграційні виклики, активніше діяти в Середземномор'ї та Африці, бути лідером сталого розвитку, розвивати цифрові інновації та зміцнювати євронону як основу економічної потужності Союзу.

Також наголошувалося на необхідності об'єднаної Європи, де посилюється солідарність через зближення соціальних і податкових систем, а спільна культура, освіта, молодіжні обміни та європейські університети формують відчуття належності до єдиного простору.

Ідея демократичної Європи передбачає ширше залучення громадян до реформування Союзу та посилення ролі Європейського парламенту.

У перспективі Макрон виступав за спрощення інституційної структури ЄС, поступове розширення, можливість диференційованої інтеграції для більш амбітних держав, а також за особливу роль франко-німецького партнерства як рушія подальших змін у Європейському Союзі.

У своєму виступі в Європарламенті 17 квітня 2018 року президент Франції доповнив «Ініціативу для Європи» новими положеннями щодо

¹¹⁰ President Macron gives speech on new initiative for Europe. 2017. Élysée. URL: <https://www.elysee.fr/front/pdf/elysee-module-795-en.pdf>

¹¹¹ Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. С. 50. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

необхідності відновлення відчуття європейського суверенітету та протидії поширенню націоналізму та авторитарних, неліберальних тенденцій на континенті. Серед запропонованих заходів були створення фонду ЄС для підтримки місцевих громад, готових приймати та інтегрувати біженців, ухвалення «дорожньої карти» термінового реформування єврозони, а також запровадження нового збору на операції у сфері цифрової економіки з метою збалансування бюджету ЄС після виходу Великої Британії¹¹².

Ініціативи Е. Макрона були підтримані Федеральним канцлером Німеччини А. Меркель як ключовим партнером Франції в ЄС. За підсумками їх двосторонніх переговорів 19 червня 2018 року було ухвалено Мезеберзьку декларацію, яка відобразила спільне бачення Франції та Німеччини щодо реформування Європейського Союзу¹¹³.

Загалом декларація спиралася на пропозиції Е. Макрона, але в більш стриманому, узгодженому з німецьким баченням форматі¹¹⁴.

У сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони йшлося про можливе створення Ради Безпеки ЄС, посилення координації на міжнародних майданчиках, розвиток спільної стратегічної культури та поглиблення оборонної інтеграції¹¹⁵.

У міграційній політиці було підтримано комплексний підхід, що поєднує співпрацю з країнами походження мігрантів, зміцнення зовнішніх кордонів ЄС, розширення мандата Frontex і вдосконалення Спільної системи надання притулку¹¹⁶.

¹¹² Emmanuel Macron défend l'idée d'une "souveraineté européenne". Parlement européen. 17 avril, 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/fr/press-room/20180411IPR01517/emmanuel-macron-defend-l-idee-d-une-souverainete-europeenne>

¹¹³ Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. С. 53. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

¹¹⁴ Там само. С. 54

¹¹⁵ Там само. С. 54

¹¹⁶ Там само. С. 54

В економічній сфері декларація передбачала зміцнення зв'язку між європейськими фондами та політикою конвергенції¹¹⁷, підтримку інновацій, розвиток єдиного ринку, спільні підходи до корпоративного та цифрового оподаткування, а також поглиблення Економічного і валютного союзу через реформу ESM, завершення Банківського союзу, розвиток Союзу ринків капіталів і створення бюджету єврозони¹¹⁸. Окрему увагу було приділено дослідженням, штучному інтелекту, європейським університетам, кліматичній політиці та реформі інституцій ЄС¹¹⁹.

Також акцент на зміцненні ЄС як більш суверенного, сильного і демократичного актора зробив Ж.-К. Юнкер у своїй промові «Про стан Європейського Союзу 2018»¹²⁰. Його пріоритети можна звести до кількох великих блоків: підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інвестицій і зайнятості, насамперед молоді; розвиток єдиного цифрового ринку та протидія онлайн-дезінформації; формування Енергетичного союзу і посилення кліматичної політики; поглиблення внутрішнього ринку на основі чесних податкових правил, підтримки інновацій і промислового розвитку.

Важливе місце у баченні Юнкера посідало також завершення Економічного і валютного союзу, зокрема зміцнення євро, розвиток Банківського союзу та створення Європейського валютного фонду. Поряд із цим він наголошував на потребі відкритої, але чесної торгівлі, реформуванні глобальних торговельних правил, посиленні верховенства права, незалежності судів, боротьбі з відмиванням коштів, терористичним та незаконним онлайн-контентом.

Окремими напрямками були нова міграційна політика, що передбачала зміцнення зовнішніх кордонів, реформу системи притулку та розширення

¹¹⁷ Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. С. 54 URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf

¹¹⁸ Там само. С. 55

¹¹⁹ Там само. С. 56

¹²⁰ President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2018. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_18_5808

легальних каналів в'їзду, посилення ЄС як глобального гравця через активнішу співпрацю зі Східним партнерством, Африкою, міжнародними організаціями, розвиток Європейського оборонного фонду та оборонного союзу. Завершальним елементом виступала ідея перетворення ЄС на союз демократичних змін з тіснішим діалогом з громадянами та більшою прозорістю інституцій.

Загалом Макрон і Юнкер були єдині в баченні перетворити Євросоюз на більш суверенний, сильний, інтегрований і демократичний політичний простір, здатний ефективніше діяти у сферах безпеки, міграції, економічної та валютної інтеграції, цифрового розвитку, кліматичної політики та зовнішніх відносин, однак пропонували це здійснювати по-різному: Макрон — через масштабний політичний проект оновлення Союзу, а Юнкер — через поетапне вдосконалення його інституцій і політик. З точки зору реалізації ідей, макронівський підхід був сильнішим як стратегічне бачення, але слабшим у практичній здійсненності; натомість підхід Юнкера був менш амбітним, зате більш придатним до поступового втілення в межах чинної системи ЄС.

Відповідь ЄС та єврооптимістів на Брекзит полягала не лише в захисті чинної моделі інтеграції, а й у спробі надати їй новий політичний зміст. Братиславська декларація, Біла книга про майбутнє Європи, Римська декларація та ідея диференційованої інтеграції показали прагнення зберегти єдність Союзу й водночас відкрити простір для реформ.

Постбрекзитний єврооптимізм набув переважно реформістського характеру. Його зміст полягав у посиленні дієздатності ЄС у сферах безпеки, міграції, економіки, цифрового розвитку, кліматичної політики та зовнішніх відносин, а також у спробі відновити довіру громадян до європейського проєкту.

Підсумовуючи за другим розділом, можна зробити висновок, що Брекзит став одним із ключових чинників трансформації політичної динаміки в Європейському Союзі у 2016–2020 років. Вихід Великої Британії з ЄС був результатом тривалого розвитку британського євроскептицизму, пов'язаного з

прагненням зберегти національний суверенітет, особливий статус у межах європейського інтеграційного проєкту та дистанцію від наднаціонального регулювання. Референдум 2016 року змусив інституції ЄС і проєвропейські еліти перейти від логіки збереження статус-кво до активного пошуку нових моделей розвитку Союзу в умовах зростання внутрішніх суперечностей і зовнішніх викликів.

Євроскептицизм у постбрекзитний період остаточно вийшов за межі маргінального явища та перетворився на впливовий елемент політичного простору ЄС. Його зростання було зумовлене не лише самим Брекзитом, а й сукупністю економічних, міграційних, безпекових та ідентифікаційних чинників. Попри регіональні особливості євроскептичні партії були єдині в критиці наднаціональної централізації, захисті державного суверенітету, негативному ставленні до міграційної політики Брюсселя та акцентуванні на збереженні національної ідентичності. При цьому для більшості з них була характерна еволюція від жорсткого антиєвропеїзму до м'якого реформістського підходу, що передбачав не стільки вихід з ЄС, скільки його перегляд і перебудову відповідно до національних інтересів.

Брекзит не призвів до ланцюгової дезінтеграції Європейського Союзу, натомість він став поштовхом до активізації єврооптимістичних сил і пошуку нових моделей розвитку ЄС. Братиславська декларація, Біла книга про майбутнє Європи, Римська декларація, а також посилення співпраці у сфері безпеки та оборони засвідчили прагнення інституцій ЄС використати кризу як імпульс до реформування. Єврооптимісти дедалі більше наголошували не лише на збереженні чинної інтеграційної моделі, а й на необхідності підвищення ефективності Союзу, посилення його стратегічної автономії та здатності реагувати на внутрішні й зовнішні виклики.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА В ЄС НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ (2020–2026)

3.1. Пандемія COVID-19 як фактор трансформації політичних позицій у ЄС

Пандемія COVID-19, що спалахнула наприкінці 2019 року в Китаї, стала першим масштабним випробуванням для Європейського Союзу на початку нового аналізованого етапу. Вже в кінці січня – на початку лютого 2020 року коронавірус охопив Німеччину, Італію, Іспанію, Францію і продовжував стрімко розповсюджуватися.

Початковий етап пандемії навесні 2020 року виявився вкрай складним і похитнув базові принципи ЄС: свободу пересування Шенгенською зоною та солідарність перед спільними загрозами. Структури Євросоюзу не змогли своєчасно надати допомогу чи ефективно скоординувати дії країн-членів¹²¹.

Коли 13 березня ВООЗ оголосила Європу епіцентром захворювання, низка країн ЄС, зокрема Чехія, Угорщина та Австрія, почали, без узгодження із сусідніми країнами чи органами ЄС, вживати екстрені заходи для боротьби з пандемією – закриття кордонів, обмеження транспортного сполучення, заборони на вивезення медичного обладнання. Спеціальні європейські інструменти кризового реагування – «Система раннього попередження і відповіді» (EWRS), створена у 1998 році, у тому числі на випадок транскордонних загроз здоров'ю громадян, та «Механізм цивільного захисту» (UCPM), створений у 2001 році з метою допомоги ЄС окремими державам у

¹²¹ Вдовиченко В., Воротнюк М., Герасимчук С., Коваль Н., Краєв О. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? : Аналітична записка. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2020. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf>

випадках надзвичайних ситуацій, виявилися невідомими¹²². Це дало підстави говорити про кризу європейської солідарності та домінування національного «егоїзму» над колективною відповідальністю.

Деструктивний вплив пандемії першою відчула на собі Італія. З метою отримання дефіцитного медичного обладнання Рим подав запит до Брюсселя на запуск системи екстреної допомоги при надзвичайних ситуаціях. Проте заклики Європейської комісії до солідарності всередині блоку залишилися без відповіді: жодна з країн-членів не надала Італії підтримки, незважаючи на відносно стабільну епідеміологічну ситуацію на власних теренах. Згодом ситуацію вдалося частково стабілізувати завдяки поставкам індивідуальних засобів захисту та обладнання з боку ФРН¹²³.

Бюрократичним структурам ЄС знадобився певний час для оцінки загрози та розробки спільного плану дій. Проте вже в середині березня 2020 року європейські інституції представили низку ініціатив з пом'якшення наслідків пандемії, які були зосереджені на збереженні цілісності єдиного ринку, наданні підтримки громадянам та підприємствам, визначенні заходів оперативного реагування для підтримки стабільності та солідарності держав-членів ЄС. Зокрема, інвестиційна ініціатива Corona Response передбачала виділення 37 млрд євро для громадян, регіонів і держав-членів, постраждалих від COVID-19, а розширення дії Фонду солідарності ЄС на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я дало змогу виділити до 800 млн євро для держав-членів¹²⁴. Також країнам було дозволено змінювати межі дефіциту бюджету для швидкого реагування на виклики. Європарламентом, Єврокомісією та

¹²² Веселовський А. І., Александров О. С., Орлик В. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток глобальних процесів розвитку системи міжнародних відносин. Національний інститут стратегічних досліджень Київ, 2020. С. 3. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/covid-i-globalni-procesy-1.pdf>

¹²³ Артеменко Р. О. Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 81. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9539>

¹²⁴ Вдовиченко В., Воротнюк М., Герасимчук С., Коваль Н., Краєв О. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? : Аналітична записка. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2020. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf>

Європейською Радою терміново було затверджено законодавство, яке дозволяло країнам-членам надавати допомогу цілим секторам економіки¹²⁵.

У представленому Єврокомісією в березні 2020 році Плані координаційних заходів у відповідь на пандемію COVID-19 зазначалося також, що національні уряди країн ЄС у разі потреби могли вживати власних заходів для допомоги населенню у сферах кредитно-грошової та фіскальної політики¹²⁶.

Так, у Німеччині було ухвалено низку пакетів заходів для підтримки підприємств та громадян у період пандемії на загальну суму понад 750 млрд євро, зокрема для допомоги дрібному бізнесу і громадянам було виділено 156 млрд євро, на підтримку самозайнятих громадян і малих підприємств – 50 млрд євро. Основні заходи включали гранти для малого бізнесу, компенсації заробітних плат для збереження робочих місць та створення фонду на загальну суму 600 млрд євро з метою кредитування великих підприємств. Німеччина і до цього була частково підготовлена до подібної кризи: програма «Kurzarbeit», яка була застосована в кризу 2009 року, покриває роботодавцю 60% зарплати або 67% для працівників з дітьми¹²⁷. «Kurzarbeit» передбачає скорочення робочого дня із частковим покриттям державою зарплатні працівника, задля запобігання масових звільнень і збереження рівня зайнятості населення¹²⁸.

Фіскальний пакет у Франції у розмірі 45 млрд євро (близько 2% ВВП) був спрямований на покриття витрат охорони здоров'я, відтермінування податків,

¹²⁵ Артеменко Р. О. Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 81. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9539>

¹²⁶ Coordinated economic response to the COVID-19 Outbreak. 2020. European Sources Online. URL: <https://www.europeansources.info/record/coordinated-economic-response-to-the-covid-19-outbreak/>

¹²⁷ Губарева В. Як уряди різних країн підтримують бізнес під час карантину? 1 квітня 2020. Рубрика. URL: <https://rubryka.com/article/state-support-business/>

¹²⁸ Kurzarbeit: Germany's Short-Time Work Benefit. June 15, 2020. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/news/articles/2020/06/11/na061120-kurzarbeit-germanys-short-time-work-benefit>

підтримку доходів працівників та мікропідприємств, відтермінування орендної плати та комунальних платежів для малих і середніх підприємств¹²⁹.

Екстрений пакет допомоги в Італії в розмірі 25 млрд євро (1,4% ВВП) було спрямовано на підтримку видатків охорони здоров'я, виплати громадянам, відтермінування податків¹³⁰.

В Іспанії додатковий бюджет у розмірі 13,9 млрд євро (близько 1% ВВП) включав видатки системі охорони здоров'я, допомогу з безробіттям, збільшення виплат на лікарняні, допомогу в оренді малозабезпеченим особам та відтермінування податків для малого і середнього бізнесу¹³¹.

Фіскальний пакет у Бельгії на суму близько 10 млрд євро (близько 2% ВВП), включав заходи щодо збільшення витрат на сферу охорони здоров'я, підтримку доходів тимчасово безробітних та самозайнятих. Окремо було передбачено 50 млрд євро (близько 10% ВВП) для забезпечення державних гарантій за кредитами бізнесу та самозайнятих осіб¹³².

Попри витрати національних урядів, стало очевидно, що потрібна потужна підтримка на рівні ЄС. Тому 10 квітня 2020 року міністри фінансів Євросоюзу затвердили антикризовий пакет на загальну суму 540 млрд євро (близько 3,6% ВВП ЄС), який включав такі заходи:

– застосування європейського стабілізаційного механізму (ESM) для країн єврозони на суму до 240 млрд євро для подолання наслідків пандемії коронавірусу;

– збільшення Європейським інвестиційним банком на 200 млрд. євро позики на підтримку малих та середніх підприємств;

¹²⁹ Емерсон М. Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС. 9 квітня 2020. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2020/04/9/7108539/>

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Там само.

¹³² Там само.

– позики Єврокомісії на суму до 100 млрд євро для держав-членів, яким потрібна підтримка їхніх заходів на ринку праці¹³³.

Така різниця у фінансових можливостях держав-членів стала одним із аргументів у риториці євроскептичних сил, особливо в країнах Південної Європи, які наголошували на нерівності умов усередині спільного ринку та критикували «економічний егоїзм» фінансово сильніших держав. З цього погляду пандемія COVID-19 використовувалася євроскептиками як доказ того, що в кризовій ситуації держави-члени передусім покладаються на власні ресурси, а інституції ЄС не здатні оперативної забезпечити однаковий рівень підтримки для всіх.

Водночас єврооптимістичні сили трактували цю ситуацію інакше: саме нерівність національних можливостей розглядалася ними як аргумент на користь посилення загальноєвропейських механізмів солідарності та фінансової підтримки.

Крім соціально-економічних заходів, значна увага приділялася масовому поширенню дезінформації стосовно коронавірусу. Протидія їй полягала в посиленні співпраці між різними інституціями Євросоюзу та країнами-членами, розробкою «Системи швидкого оповіщення» (RAS) щодо дезінформації, моніторингу дезінформації, співпраці з техгігантами та промоції офіційних джерел.

Водночас пандемія дала сильний імпульс і євроскептичним наративам. Через повільну початкову реакцію ЄС Брюссель зазнав гострої критики у найбільш постраждалих країнах, особливо в Італії. На тлі несвоєчасної допомоги з боку ЄС італійські політики почали критикувати саме членство країни в Союзі, а правопопулістська партія «Ліга» і ультраправа партія «Брати Італії» активно використали кризу для розпалювання антимігрантських настроїв. Згодом риторика з міграційної тематики змістилася на економічну,

¹³³ Baczynska G., Strupczewski J. The EU has agreed a coronavirus rescue plan worth half a trillion euros. World Economic Forum. April 10, 2020. URL: <https://www.weforum.org/stories/2020/04/european-union-finance-fiscal-money-support-covid-coronavirus/>

тобто пандемія стала для євроскептиків також інструментом політичної мобілізації на ґрунті соціально-економічного невдоволення

В Угорщині уряд Віктора Орбана та партія «Fidesz» використали коронакризу для посилення свого режиму, демонтажу залишкових демократичних стримувань і подальшого загострення антимигрантської, антиліберальної та ксенофобської риторики¹³⁴. Орбан наголошував, що Угорщина отримала допомогу не від ЄС, а від Китаю та інших позаєвропейських партнерів, перекладаючи при цьому відповідальність за труднощі на внутрішніх та зовнішніх ворогів і тим самим зміцнюючи анти-брюссельський дискурс¹³⁵.

Важливо й те, що пандемія стала полем не лише внутрішньоєвропейської, а й ширшої геополітичної конкуренції. Росія намагалася використати кризу у двох вимірах: через підтримку дезінформації та євроскептичних настроїв з метою розхитування довіри до інституцій ЄС, а також через символічну «допомогу», зокрема Італії, для покращення власного іміджу і просування дискусій про пом'якшення санкцій¹³⁶. Китай намагався подати себе як відповідального та солідарного партнера, здатного не лише впоратися з кризою вдома, а й допомагати європейським країнам, що також впливало на внутрішні дебати всередині ЄС щодо ефективності європейських механізмів підтримки¹³⁷.

Для євроскептичних сил така зовнішня активність стала додатковим аргументом на користь твердження про слабкість або неефективність Брюсселя.

Пандемія COVID-19 стала для Європейського Союзу масштабним випробуванням, яке одночасно зачепило систему охорони здоров'я, економіку, свободу пересування, внутрішній ринок, соціальну стабільність і довіру до європейських інституцій. Початкова повільність і фрагментарність реакції ЄС,

¹³⁴ Вдовиченко В., Воротнюк М., Герасимчук С., Коваль Н., Краєв О. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? : Аналітична записка. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2020. С. 29. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf>

¹³⁵ Там само. С. 32

¹³⁶ Там само. С. 48

¹³⁷ Там само. С. 49

тимчасове закриття кордонів, нерівність фінансових можливостей держав-членів та активність зовнішніх акторів дали євроскептикам аргументи для критики Брюсселя як неефективного й недостатньо солідарного центру ухвалення рішень. Водночас подальше запровадження спільних фінансових інструментів, координація економічної підтримки, пом'якшення бюджетних правил і захист єдиного ринку стали аргументами єврооптимістів на користь того, що транснаціональні кризи не можуть бути подолані лише зусиллями окремих держав. Таким чином, пандемія не лише загострила протистояння між євроскептичними та єврооптимістичними підходами, а й виявила потребу в удосконаленні механізмів кризового управління та солідарності в межах ЄС.

3.2. Російська агресія проти України як чинник переосмислення європейської інтеграції

Російська агресія проти України стала одним із найважливіших чинників трансформації політичної динаміки в Європейському Союзі у постбрекзитний період. Якщо пандемія COVID-19 поставила під сумнів здатність ЄС швидко реагувати на внутрішні кризові явища, то повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало для Союзу безпековим, політичним і ціннісним випробуванням. Воно показало, що європейська інтеграція не може розглядатися лише як економічний або правовий проєкт, оскільки в умовах війни на європейському континенті особливого значення набули питання безпеки, оборони, енергетичної незалежності, стратегічної автономії та геополітичної відповідальності ЄС. Саме тому російська агресія стала фактором, який суттєво змінив як риторику єврооптимістичних сил, так і аргументацію багатьох євроскептичних акторів.

Важливо враховувати, що російсько-українська війна почалася не в 2022 році, а в 2014 році, після окупації Криму та початку збройного конфлікту на сході України, однак саме повномасштабне вторгнення 2022 року перетворило цю війну на центральне питання європейської політики. Для Європейського Союзу вона стала не лише зовнішньополітичною кризою, а й викликом самій

логіці європейського та світового порядку, побудованого на принципах непорушності кордонів, суверенітету держав, поваги до міжнародного права та відмови від силової зміни територіального статусу. У цьому сенсі підтримка України почала розглядатися не лише як допомога державі-партнеру, а як захист ширшої системи європейської безпеки.

Реакція ЄС на повномасштабну агресію Росії була значно рішучішою, ніж у багатьох попередніх кризах. Союз запровадив масштабні санкційні пакети проти Російської Федерації. За офіційною хронологією Ради ЄС, санкційна політика охопила двадцять пакетів обмежень – від первинних персональних та фінансових санкцій до комплексної системи економічного, енергетичного, технологічного та логістичного тиску¹³⁸.

Табл. 3.1

Санкційні пакети ЄС проти Росії (2022–2026)¹³⁹

№ пакета	Дата ухвалення	Основний зміст
1	22.02.2022	Санкції проти депутатів Держдуми РФ; обмеження економічних відносин з окупованими районами Донецької та Луганської областей; обмеження доступу Росії до фінансових ринків ЄС.
2	25.02.2022	Санкції проти вищого політичного керівництва РФ; економічні обмеження у фінансовому, енергетичному, транспортному і технологічному секторах; експортні заборони для оборонної, авіаційної та нафтопереробної сфер.
3	28.02.2022 - 02.03.2022	Закриття повітряного простору ЄС для російських літаків; заборона операцій з Центральним банком РФ; відключення частини банків від SWIFT; блокування RT і Sputnik у ЄС.
4	15.03.2022	Заборона операцій з окремими державними підприємствами РФ; заборона нових інвестицій в енергетичний сектор Росії; заборона імпорту заліза і сталі; заборона експорту предметів розкоші.
5	08.04.2022	Закриття портів ЄС для російських суден; заборона російським автоперевізникам працювати в ЄС; ембарго на вугілля; заборона імпорту деревини, цементу, морепродуктів та алкоголю.
6	03.06.2022	Заборона імпорту російської нафти та нафтопродуктів; обмеження страхування і фінансування транспортування нафти; нові SWIFT-обмеження; заборона бухгалтерських, аудиторських і консалтингових

¹³⁸ Timeline – Packages of sanctions against Russia since February 2022. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-packages-sanctions-since-february-2022/>

¹³⁹ Ibid.

		послуг.
7	21.07.2022	Заборона імпорту російського золота; посилення контролю за експортом товарів подвійного призначення; технічне уточнення та коригування чинних санкцій.
8	06.10.2022	Введення цінової стелі на російську нафту; нові імпорتنі та експортні заборони; заборона криптогаманців для росіян; заборона IT-, інженерних та юридичних послуг.
9	16.12.2022	Розширення санкційних списків; обмеження проти підприємств ВПК РФ; заборона інвестицій у гірничодобувний сектор; заборона рекламних, маркетингових і соціологічних послуг; нові медійні обмеження.
10	25.02.2023	Нові санкції проти фізичних і юридичних осіб; обмеження щодо критичних технологій; заборона імпорту асфальту та синтетичного каучуку; нові обмеження в енергетичній та транспортній сферах.
11	23.06.2023	Основний акцент — боротьба з обходом санкцій; нові транспортні, транзитні та портові обмеження; посилення контролю за технологічним експортом; нові обмеження щодо російських медіа.
12	28.12.2023	Заборона імпорту російських алмазів, LPG і частини металопродукції; правило по-Russia clause; заборона окремого програмного забезпечення для управління підприємствами та промислового дизайну.
13	23.02.2024	Нові персональні санкції; обмеження проти підприємств, пов'язаних з оборонною базою РФ; додатковий контроль за товарами подвійного призначення та компонентами дронів.
14	24.06.2024	Заборона реекспорту російського LNG; заборона нових інвестицій у LNG-проекти РФ; обмеження фінансування партій, фондів і НУО з Росії; нові морські, авіаційні та медійні санкції.
15	16.12.2024	Нові персональні санкції; обмеження проти суден «тіньового флоту»; додатковий експортний контроль; заборона визнавати в ЄС окремі рішення російських судів.
16	24.02.2025	Нові санкції проти фізичних і юридичних осіб; обмеження проти банків, портів, аеропортів і регіональних банків; нові заходи щодо «тіньового флоту», російських медіа та окупованих територій України.
17	20.05.2025	Посилення санкцій проти «тіньового флоту»; нові обмеження проти російського ВПК; заборона експорту товарів, що сприяють військово-технологічному посиленню РФ.
18	28.07.2025	Зниження цінової стелі на російську нафту; заборона імпорту нафтопродуктів із російської сировини з третіх країн; повна заборона транзакцій із «Північним потоком-1» і «Північним потоком-2»; нові фінансові обмеження.
19	23.10.2025	Заборона імпорту російського LNG в ЄС; нові санкції проти банків, платіжних систем і криптосервісів; нові заходи проти «тіньового флоту»; додатковий експортний контроль.
20	23.04.2026	Подальші обмеження проти енергетики, фінансового сектору та логістики; нові санкції проти фізичних осіб; нові заборони для «тіньового флоту»; due diligence при продажі танкерів; обмеження щодо LNG-танкерів, банків і криптоплатформ.

Як видно з таблиці 3.1, спочатку головний акцент було зроблено на політичній ізоляції російського керівництва, обмеженні доступу до ринків капіталу, відключенні частини банків від SWIFT, закритті повітряного простору для російських літаків і блокуванні російських пропагандистських медіа в ЄС. Згодом санкції були поширені на торгівлю, транспорт, чорну металургію, вугілля, нафту, золото, алмази, LNG, нафтопродукти, технології подвійного призначення, IT-послуги та елементи, пов'язані з російським військово-промисловим комплексом. Особливого значення з 2023 року набули заходи, спрямовані на боротьбу з обходом санкцій через треті країни, а також обмеження проти «тіньового флоту», криптоплатформ, банків і платіжних механізмів, що підтримували російську економіку.

У березні 2022 року саме у відповідь на російське вторгнення в ЄС вперше було активовано Директиву про тимчасовий захист, дія якої надала українцям право на проживання, доступ до ринку праці, освіти, медичної допомоги та соціальної підтримки в країнах ЄС¹⁴⁰.

Також Україні було надано фінансову, гуманітарну та військово-технічну підтримку. Загальний обсяг підтримки на момент 09.05.2026 становить €200,6 млрд, з яких €104,6 млрд спрямовано на фінансову, економічну та гуманітарну допомогу, €75,2 млрд – на військову підтримку, €17 млрд – на підтримку біженців у ЄС, а €3,8 млрд сформовано з доходів від знерухомлених російських активів. Основними сферами допомоги є фінанси, оборона, торгівля, підтримка біженців, гуманітарна допомога, енергетика та інфраструктура¹⁴¹.

Одним із найпоказовіших рішень стало надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року, а згодом – відкриття переговорів про вступ у червні 2024 року. Це означало, що розширення Європейського Союзу знову набуло стратегічного значення. Якщо після Брекзиту в ЄС активно обговорювалися ризики дезінтеграції та внутрішньої втоми від розширення, то

¹⁴⁰ Temporary Protection. 2026. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/asylum-eu/temporary-protection_en

¹⁴¹ Russia's war against Ukraine. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/topics/russia-s-war-against-ukraine/>

після 2022 року питання вступу України, Молдови та подальшого зближення з країнами Східного партнерства стало частиною безпекової політики Союзу. Європейська інтеграція почала сприйматися як інструмент стабілізації східного сусідства та стримування російського впливу¹⁴².

Для єврооптимістичних сил російська агресія стала підтвердженням необхідності сильнішого, більш згуртованого та геополітично активного Європейського Союзу. Вони дедалі частіше наголошували, що жодна європейська держава окремо не здатна ефективно реагувати на виклики такого масштабу, а отже, поглиблення інтеграції у сферах безпеки, оборони, енергетики та зовнішньої політики слід розглядати не як обмеження національного суверенітету, а як спосіб його посилення через колективну дію.

Такий підхід суттєво відрізнявся від класичної євроскептичної тези про те, що Брюссель «забирає» суверенітет у держав-членів. Навпаки, у нових умовах єврооптимісти виходили з того, що реальний суверенітет у глобалізованому й конфліктному світі можливий лише тоді, коли європейські держави здатні діяти спільно. Саме цю логіку відобразив Високий представник ЄС Жозеп Боррель, який під час виступу в межах зустрічі під егідою Ради із закордонних справ на полях Генеральної Асамблеї ООН наголосив, що європейці усвідомили наявність спільних інтересів, які варті захисту, і що відстоювати їх значно ефективніше колективними зусиллями, ніж окремо на рівні кожної держави¹⁴³.

Війна прискорила переосмислення Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Уже в березні 2022 року Рада ЄС схвалила «Стратегічний компас» – план дій для посилення безпекової та оборонної політики ЄС до 2030 року. Документ було ухвалено 22 березня 2022 року, фактично через кілька тижнів

¹⁴² EU solidarity with Ukraine – timeline. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/timeline_en

¹⁴³ Російська війна проти України трансформувала Європу — Боррель. 29 вересня 2024. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3910498-rosijska-vijna-proti-ukraini-transformovala-evropu-zozep-borrel.html>

після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Він став відповіддю на різке погіршення безпекового середовища в Європі.

Стратегічний компас визначив спільне бачення та конкретні цілі у чотирьох ключових напрямках: діяти (присутність та взаємодія на місцях), убезпечувати (передбачати загрози та захищати громадян), інвестувати (нарощування оборонних витрат і посилення інноваційної та стійкої оборонно-промислової бази ЄС) і розвивати партнерські відносини (розширення та поглиблення цільових партнерських відносин по всьому світу для забезпечення взаємної вигоди та посилення співпраці)¹⁴⁴.

Серед його найбільш помітних положень – створення Європейської спроможності швидкого розгортання (EU RDC) чисельністю до 5000 військовослужбовців, посилення військової мобільності, стійкості до гібридних і кіберзагроз, а також зміцнення оборонних інвестицій і партнерств, передусім із НАТО¹⁴⁵. Це стало важливим зрушенням, оскільки раніше оборонна політика ЄС часто сприймалася як допоміжна щодо Альянсу, тоді як після 2022 року питання спільної оборонної спроможності ЄС стало одним із центральних у Європейському політичному порядку денному.

Важливою стала зміна ставлення ЄС до військової підтримки партнерів. Через Європейський фонд миру Союз почав фінансувати постачання Україні військового обладнання та інші оборонні потреби. У 2022–2025 роках через цей механізм було мобілізовано 6,4 млрд євро для підтримки української обороноздатності¹⁴⁶. Для ЄС це мало не лише практичне, а й символічне значення: Союз, який традиційно асоціювався передусім з економічною інтеграцією, правом і дипломатією, почав активніше діяти як безпековий актор.

¹⁴⁴ A Strategic Compass for Security and Defense. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-compass/>

¹⁴⁵ Common Security and Defense Policy. 2025. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy-eu-rapid-deployment-capacity-becomes-operational_en

¹⁴⁶ Timeline – Packages of sanctions against Russia since February 2022. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-packages-sanctions-since-february-2022/>

28 травня 2025 року набрав чинності регламент, яким створено інструмент «Безпечні дії для Європи» (SAFE). За допомогою цього інструменту ЄС у вигляді позик надає фінансову допомогу державам-членам для збільшення своїх оборонних інвестицій через спільні закупівлі. В рамках інструменту SAFE Україна також може брати участь на рівних умовах у спільних закупівлях¹⁴⁷.

Окремим напрямом переосмислення стала енергетична політика. До 2022 року частина держав-членів ЄС суттєво залежала від російських енергоносіїв, що обмежувало простір для жорсткої політики щодо Москви. Після початку повномасштабної війни ця залежність почала сприйматися не лише як економічна проблема, а й як стратегічна вразливість. У зв'язку з цим ЄС активізував пошук альтернативних джерел постачання газу, розвиток відновлюваної енергетики, енергозбереження та спільних підходів до енергетичної безпеки. Для єврооптимістів це стало ще одним доказом необхідності спільної політики, тоді як євроскептики часто використовували енергетичну кризу, зростання цін та інфляцію як аргументи проти санкційної політики ЄС.

В цьому питанні виявилася неоднорідність євроскептичного табору. Частина євроскептичних і правопопулістських сил, особливо тих, які раніше виступали за зближення з Росією або критикували санкції, опинилася в складному становищі. Вони були змушені або пом'якшувати проросійську риторику, або переводити дискусію в площину «національних інтересів», економічних витрат, цін на енергію та «втоми від допомоги Україні». Fidesz, «Ліга», Національне об'єднання у Франції та зберегли більш м'яке або суперечливе ставлення до Росії, критикуючи санкційний тиск і військову підтримку Києва.

Водночас не всі євроскептики зайняли однакову позицію. У країнах Центрально-Східної Європи критика Брюсселя могла поєднуватися з різким

¹⁴⁷ EU Military support for Ukraine. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/military-support-ukraine/>

засудженням Росії та підтримкою України, адже для цих держав російська загроза сприймалася як безпосередній і безпековий виклик.

Польська ПіС, іспанська Vox, шведські демократи та «Брати Італії» зайняли більш жорстку антиросійську позицію, підтримавши санкції та допомогу Україні.

Через російська агресію знов змінився зміст Євроскептицизму. Якщо раніше євроскептичні партії часто будували свою аргументацію навколо міграції, бюрократії, економічних внесків до бюджету ЄС або обмеження суверенітету, то після 2022 року до цього додалися питання санкцій, військової допомоги, енергетичних витрат і розширення ЄС. Частина євроскептиків почала стверджувати, що допомога Україні надто дорого коштує європейським платникам податків, що санкції шкодять самим країнам ЄС або що вступ України до Євросоюзу створить додаткові економічні та інституційні труднощі. Водночас ці аргументи не обов'язково означали повне заперечення ЄС як такого, а скоріше, відображали спробу використати війну для критики конкретних політичних рішень Брюсселя.

Єврооптимістичні сили, навпаки, намагалися представити підтримку України як моральний, політичний і стратегічний обов'язок Європейського Союзу. У цьому контексті Україна постала не лише як держава, що захищається від агресії, а як частина ширшого європейського простору цінностей. Саме тому підтримка України почала пов'язуватися з такими поняттями, як демократія, свобода, верховенство права, суверенітет і європейська солідарність. Така риторика дала змогу єврооптимістам оновити образ ЄС не лише як бюрократичної структури або економічного союзу, а як політичної спільноти, здатної захищати свої принципи.

Суспільна думка в ЄС загалом підтверджувала значну підтримку України. За даними Standard Eurobarometer 103 навесні 2025 року, 80% європейських респондентів підтримували прийом людей, які тікають від війни, 76% погоджувалися з фінансовою та гуманітарною підтримкою України, 72% підтримували економічні санкції проти російської влади, компаній та фізичних

осіб, а 59% схвалювали фінансування закупівлі та постачання військового обладнання Україні¹⁴⁸. Це свідчить про те, що попри втому від війни, економічні труднощі та внутрішні політичні суперечності підтримка України залишалася важливим елементом європейського консенсусу.

Разом з тим війна посилила і внутрішні суперечності в ЄС. Ухвалення санкцій, фінансової допомоги або рішень щодо розширення вимагало згоди держав-членів, що давало окремим урядам можливість блокувати або затягувати рішення.

Найпомітніше це проявлялося в позиції Угорщини на чолі з Віктором Орбаном: у грудні 2023 року Будапешт заблокував схвалення пакета фінансової допомоги Україні на €50 млрд¹⁴⁹ ¹⁵⁰, і це рішення вдалося ухвалити лише на позачерговому саміті 1 лютого 2024 року¹⁵¹; тоді ж Орбан намагався перешкодити відкриттю переговорів про вступ України до ЄС, однак інші лідери погодили це рішення без його участі в залі¹⁵²; у липні 2024 року Угорщина також затримувала компенсації державам-членам ЄС за постачання боєприпасів Україні¹⁵³, а восени 2025 року блокувала перехід України до наступного етапу переговорів про вступ, посилаючись на питання прав угорської меншини в Закарпатті¹⁵⁴ ¹⁵⁵. Крім того, у 2026 році Будапешт знову

¹⁴⁸ Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025. 2025. Eurobarometer. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372>

¹⁴⁹ Gray A., Strupczewski J., Rinke A. Hungary Blocks EU Financial Aid Package for Ukraine. December 15, 2023. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-set-summit-showdown-ukraine-with-hungarys-orban-2023-12-13/>

¹⁵⁰ Special European Council, 1 February 2024. 2024. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2024/02/01/>

¹⁵¹ Payne J., Strupczewski J., Siebold S. EU leaders isolated Orban to seal Ukraine aid deal. February 1, 2024. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-isolated-orban-seal-ukraine-aid-deal-2024-02-01/>

¹⁵² Gray A., Strupczewski J., Rinke A. Hungary Blocks EU Financial Aid Package for Ukraine.

¹⁵³ Hungary to block EU funds for member states until Ukraine allows Lukoil transit. February 23 2026. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/hungary-block-eu-money-member-states-until-kyiv-allows-lukoil-transit-2024-07-23/>

¹⁵⁴ Bayer L. EU on charm offensive in Ukraine as Hungary blocks Kyiv's accession. September 30, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-charm-offensive-ukraine-hungary-blocks-kyivs-accession-2025-09-30/>

використовував право вето, затримуючи нові санкції проти Росії та великий кредит ЄС для України через суперечку щодо постачання російської нафти трубопроводом «Дружба»¹⁵⁶.

Це вкотре актуалізувало дискусію про ефективність механізму одностайності у зовнішній політиці та безпеці. Для єврооптимістів така ситуація стала аргументом на користь інституційних реформ, зокрема переходу до голосування кваліфікованою більшістю в окремих сферах зовнішньої політики. Для євроскептиків, навпаки, право вето залишалося важливим інструментом захисту національного суверенітету.

Політичні наслідки російсько-української війни проявилися і на рівні виборів до Європейського парламенту 2024 року. Євроскептичні та крайні праві партії посилили свої позиції в окремих країнах, однак проєвропейські партії зберегли значну частину впливу. Аналітичний звіт Європейського парламенту щодо виборів 2024 року зазначає, що євроскептичні та крайні праві сили здобули певні успіхи, проте усталені проєвропейські партії також зберегли підтримку виборців¹⁵⁷. Це означає, що війна не призвела до однозначного домінування євроскептицизму, але зробила політичну конкуренцію навколо майбутнього ЄС ще гострішою.

Російська агресія проти України істотно змінила політичні позиції як єврооптимістичних, так і євроскептичних сил у ЄС. Для єврооптимістів війна стала аргументом на користь посилення європейської єдності, розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики, поглиблення оборонної співпраці, підтримки України та активізації політики розширення. Натомість євроскептики використали війну для критики санкційної політики, фінансової й

¹⁵⁵ Bayer L. Ukraine's path to EU will be tough, with or without Hungary. October 6, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-path-eu-will-be-tough-with-or-without-hungarian-hurdle-2025-10-06/>

¹⁵⁶ Hungary to block new EU sanctions on Russia over Ukraine pipeline dispute. February 22, 2026. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/hungary-block-new-eu-sanctions-russia-over-ukraine-pipeline-dispute-2026-02-22/>

¹⁵⁷ Stock-taking of the 2024 European Parliament Elections. 2025. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IUST_BRI\(2025\)771520](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IUST_BRI(2025)771520)

військової допомоги Україні, зростання енергетичних витрат і посилення впливу Брюсселя. Війна перенесла протистояння між єврооптимістами та євроскептиками в нову площину – безпекову, енергетичну та геополітичну.

Водночас російська агресія стала чинником інституційної трансформації самого Європейського Союзу. Вона засвідчила, що ЄС не може залишатися лише економічним об'єднанням, а має діяти як політичний і безпековий актор, здатний швидко реагувати на зовнішні загрози. Особливо помітною стала криза принципу одностайності у зовнішній політиці, оскільки позиція окремих держав-членів могла блокувати або затримувати ухвалення важливих рішень щодо санкцій, допомоги Україні та спільної безпекової стратегії. У цьому сенсі російська війна проти України стала не лише викликом для європейської єдності, а й поштовхом до дискусії про підвищення ефективності інституцій ЄС, посилення стратегічної автономії та формування нової геополітичної ролі Союзу.

3.3. Еволюція стратегій політичних сил та майбутнє європейського проєкту

Період після Брекзиту, пандемії COVID-19 та початку повномасштабної російської агресії проти України засвідчив, що політичне протистояння між євроскептиками та єврооптимістами не зникло, але набуло нових форм. Якщо у 2016–2020 роках ключовими темами були наслідки Брекзиту, міграція, суверенітет, бюрократизація ЄС та можливість подальшої дезінтеграції, то у 2020–2026 роках центр дискусій змістився до питань кризового управління, безпеки, оборони, енергетичної незалежності, подальшого розширення ЄС, конкурентоспроможності та стратегічної автономії. Таким чином, майбутнє європейського проєкту почало осмислюватися не лише через призму внутрішньої інституційної реформи, а й через здатність Союзу діяти як самостійний геополітичний актор.

Єврооптимістичні сили у цей період значною мірою адаптували свою стратегію до нових викликів. Їхня риторика дедалі більше зосереджувалася на

необхідності посилення спільної європейської дії. Якщо раніше підтримка ЄС часто обґрунтовувалася перевагами спільного ринку, економічною інтеграцією, свободою пересування та політикою солідарності, то після 2022 року на перший план вийшли аргументи безпеки, оборони, захисту демократії та стійкості до зовнішніх загроз. У цьому контексті ЄС почав презентуватися не лише як економічне об'єднання, а як політична спільнота, здатна захищати власні цінності та інтереси.

Важливим підтвердженням такої зміни стала Стратегічна програма ЄС на 2024–2029 роки, ухвалена Європейською радою у червні 2024 року. У ній пріоритети Союзу були згруповані навколо трьох напрямів: вільна і демократична Європа, сильна і безпечна Європа, а також процвітаюча і конкурентоспроможна Європа. Це свідчить про те, що в офіційному баченні майбутнього ЄС поєднуються ціннісний, безпековий та економічний виміри інтеграції¹⁵⁸.

Водночас євроскептичні сили також змінили свої стратегії. Після Брекзиту і особливо після складного досвіду виходу Великої Британії з ЄС ідея прямого виходу із Союзу стала менш привабливою для багатьох євроскептичних партій. Замість відкритих вимог залишити ЄС дедалі частіше почали використовуватися гасла «реформування Європи», «повернення повноважень державам-членам», «захисту національного суверенітету» або «Європи націй». Тобто жорсткий євроскептицизм у багатьох випадках поступився місцем м'якшим формам критики, спрямованим не стільки проти самого існування ЄС, скільки проти його наднаціонального характеру, міграційної політики, кліматичного регулювання, санкційної політики або розширення.

Особливо помітною стала спроба євроскептичних і правопопулістських сил поєднати критику ЄС із соціально-економічними темами. Після пандемії COVID-19, енергетичної кризи та інфляційного тиску вони активніше

¹⁵⁸

апелювали до невдоволення частини громадян зростанням цін, витратами на «зелений перехід», міграційною політикою та фінансовою підтримкою України. У такій риторичі ЄС часто зображувався як структура, яка ухвалює дорогі або відірвані від потреб громадян рішення. Проте ця критика вже не завжди супроводжувалася вимогою виходу з ЄС. Навпаки, значна частина євроскептиків намагалася діяти всередині європейських інституцій, щоб змінювати політичний курс Союзу зсередини.

Вибори до Європейського парламенту 2024 року підтвердили цю тенденцію. Офіційні результати показали, що праві, консервативні та євроскептичні сили посилили свої позиції в окремих країнах, однак проєвропейські партії все одно зберегли значний вплив у Європейському парламенті. Це означає, що політичний баланс у ЄС став складнішим, але не призвів до руйнування проєвропейської більшості¹⁵⁹.

Отже, еволюція стратегій політичних сил відбувалася не у формі повної перемоги одного табору над іншим, а через поступове ускладнення їхніх позицій. Єврооптимісти стали більше говорити про безпеку, оборону, конкурентоспроможність і стратегічну автономію, євроскептики дедалі частіше відмовлялися від прямої дезінтеграційної риторики та переходили до стратегії тиску на ЄС зсередини. У результаті політична боротьба навколо майбутнього Союзу перемістилася від питання «бути чи не бути ЄС» до питання «яким саме має бути ЄС».

Важливим показником стійкості європейського проєкту залишаються суспільні настрої. За даними Standard Eurobarometer 103, навесні 2025 року 52% європейців висловлювали довіру до ЄС, що стало найвищим показником з 2007 року, а 62% громадян були оптимістично налаштовані щодо майбутнього Європейського Союзу. Це не означає відсутності критики чи внутрішніх

¹⁵⁹ European Parliament 2024–2029. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2024-2029/>

суперечностей, однак свідчить про те, що після низки криз ЄС зберіг значну суспільну легітимність¹⁶⁰.

Подальше майбутнє європейського проекту залежатиме від здатності ЄС поєднати кілька стратегічних завдань:

1) Збереження внутрішньої єдності в умовах відмінних національних інтересів, політичних циклів у державах-членах і зростання популярності протестних та євроскептичних партій;

2) Адаптація інституцій ЄС до можливого майбутнього розширення, зокрема з урахуванням кандидатського статусу України та інших країн, що потребує перегляду механізмів ухвалення рішень, фінансування та представництва в інституціях Союзу;

3) Посилення оборонної та зовнішньополітичної спроможності ЄС оскільки російська агресія проти України продемонструвала необхідність швидшого реагування на безпекові загрози та більшої стратегічної автономії;

4) Пошук балансу між економічною конкурентоспроможністю, соціальною стабільністю та кліматичною політикою, адже саме економічна ефективність ЄС дедалі більше впливає на легітимність європейського проекту в очах громадян і стає важливим елементом протистояння між єврооптимістами та євроскептиками.

У 2024 році Маріо Драгі, один із провідних європейських економістів та колишній голова Європейського центрального банку, у доповіді щодо майбутнього європейської конкурентоспроможності наголосив на необхідності нової промислової стратегії, підвищення інвестицій, розвитку інновацій, зменшення залежностей і посилення економічної динаміки ЄС. У 2025 році Європейська комісія представила «Компас конкурентоспроможності», який

¹⁶⁰ Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025. 2025. Eurobarometer. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372>

спирався на висновки цієї доповіді та був орієнтований на роботу ЄС у наступні п'ять років¹⁶¹.

Цей економічний вимір є особливо важливим для майбутнього протистояння між євроскептиками та єврооптимістами. Якщо ЄС зможе забезпечити економічне зростання, технологічну модернізацію, енергетичну стійкість і соціальний захист громадян, то проєвропейські сили отримають додаткові аргументи на користь поглиблення інтеграції. Якщо ж економічні труднощі, нерівність між регіонами, висока вартість життя або бюрократичні бар'єри зберігатимуться, євроскептичні сили й надалі використовуватимуть ці проблеми для критики Брюсселя.

Перспективи європейського проєкту також пов'язані з проблемою інституційної ефективності. Пандемія, російське вторгнення та енергетична криза показали, що ЄС здатний ухвалювати масштабні рішення, але часто робить це повільно і через складні компроміси між державами-членами. Саме тому в єврооптимістичному середовищі посилюються дискусії про необхідність реформування механізмів ухвалення рішень, зокрема в питаннях зовнішньої політики та безпеки. Натомість євроскептики розглядають такі реформи як ризик подальшого обмеження національного суверенітету. Отже, питання інституційної реформи залишатиметься однією з ключових ліній політичного конфлікту в ЄС.

У 2020-2026 роках стратегії єврооптимістичних і євроскептичних сил суттєво еволюціонували під впливом пандемії COVID-19, російської агресії проти України та пов'язаної з нею енергетичної кризи. Єврооптимісти дедалі частіше пов'язували майбутнє Союзу не лише з поглибленням інтеграції, а й із безпекою, стратегічною автономією, оборонною співпрацею, геополітичною суб'єктністю та економічною модернізацією. Натомість значна частина євроскептиків після складного досвіду Брекзиту відійшла від прямої дезінтеграційної риторики й зосередилася на критиці окремих політик ЄС,

¹⁶¹ The Draghi report on EU competitiveness. 2024. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en

вимогах повернення частини повноважень державам-членам та спробах змінювати курс Союзу зсередини, використовуючи самі європейські інституції.

Майбутнє європейського проєкту визначатиметься пошуком гнучкої моделі багаторівневої інтеграції. У цьому контексті особливого значення набуває ідея «Європи різних швидкостей», за якої окремі групи держав можуть поглиблювати співпрацю у сферах безпеки, оборони, економічної політики чи розширення, тоді як інші зберігатимуть обережнішу позицію. Перевагою такої моделі є гнучкість, однак її ризиком залишається поглиблення розриву між «центром» і «периферією» ЄС. Тому ключовим викликом для Союзу стає не лише збереження політичної єдності, а й підвищення інституційної ефективності, здатності швидко ухвалювати рішення, реагувати на очікування громадян і підтверджувати власну спроможність як демократичного, стратегічного та геополітично відповідального центру європейської політики.

Підсумовуючи за третім розділом, можна зробити висновок, що у 2020–2026 роках політична динаміка в Європейському Союзі розвивалася під впливом масштабних глобальних криз, які суттєво вплинули на євроскептичні та єврооптимістичні сили.

Пандемія COVID-19 стала першим великим випробуванням для постбрекзитного ЄС, оскільки поставила під сумнів ефективність кризового управління, солідарність між державами-членами та здатність європейських інституцій оперативно реагувати на надзвичайні ситуації. Початкова фрагментарність реакції ЄС дала євроскептикам підстави для критики Брюсселя, однак подальше запровадження спільних фінансових і економічних інструментів посилює аргументи єврооптимістів щодо необхідності наднаціональної координації.

Повномасштабна російська агресія проти України стала ще одним чинником переосмислення європейської інтеграції. Вона актуалізувала питання безпеки, оборонної співпраці, енергетичної незалежності, підтримки України та майбутнього розширення Європейського Союзу. Євроскептики використовували пов'язані з війною труднощі для критики санкцій, фінансової

допомоги Україні, зростання енергетичних витрат та механізмів ухвалення рішень у ЄС. Натомість для єврооптимістів війна стала доказом необхідності європейської єдності, стратегічної відповідальності та посилення спільної зовнішньої й безпекової політики.

Вибори до Європейського парламенту 2024 року підтвердили ускладнення політичного балансу в ЄС: праві та євроскептичні сили посилили свої позиції в окремих державах, однак проєвропейські партії зберегли панування у європейських інституціях. Це свідчить про те, що європейський проєкт залишається стійким, але його подальший розвиток відбуватиметься в умовах посиленої політичної конкуренції, суспільних очікувань і зовнішніх безпекових викликів.

Глобальні кризи 2020–2026 років виявили слабкі місця ЄС та водночас створили передумови для поглиблення інтеграції в окремих сферах. З огляду на ускладнення політичного балансу, збереження права вето та розбіжності в інтересах держав-членів, перспективним шляхом подальшого розвитку ЄС може бути перехід до гнучкої моделі багаторівневої інтеграції. Такий підхід (зокрема, втілений у концепції «Європи різних швидкостей») дозволить долати внутрішні суперечності та дасть змогу найбільш зацікавленим державам поглиблювати співпрацю у сферах безпеки, оборони та економіки без примусу до цього більш скептично налаштованих членів.

Відповідно, майбутнє європейського проєкту залежатиме від здатності Союзу поєднати таку інституційну гнучкість з ефективністю наднаціонального управління, повагою до національних інтересів, політичною єдністю, безпековою відповідальністю і спроможністю відповідати на нові виклики.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі було досліджено особливості політичного протистояння між євроскептиками та єврооптимістами у постбрекзитній Європі, а також визначено їхній можливий вплив на подальший розвиток Європейського Союзу. Проведене дослідження висвітлило еволюцію євроскептичних партій та інституційну відповідь ЄС на виклики протягом досліджуваного періоду.

У ході аналізу стану наукової розробки проблеми, джерельної бази, понятійно-категоріального апарату і методології дослідження було встановлено, що євроскептицизм не є однорідним явищем, а диференціюється на «жорсткий» (принципове заперечення інтеграції), «м'який» та «конструктивний» (єврореалізм), який фокусується на критиці наднаціональних повноважень і вимогах збереження національного суверенітету. Своєю чергою, єврооптимізм у сучасному вимірі еволюціонував від беззаперечної підтримки статус-кво до реформістського підходу, що передбачає необхідність модернізації Союзу. Застосування комплексу філософських, загальнонаукових та прикладних методів дозволило проаналізувати офіційні документи ЄС, електоральну статистику та партійні програми, виявивши зміну політичних наративів у відповідь на новітні виклики.

Дослідження передумов та наслідків Брекситу для політичного розвитку Європейського Союзу показало, що вихід Великої Британії став результатом тривалої еволюції британського євроскептицизму, зумовленого прагненням дистанціюватися від наднаціонального регулювання та зберегти суверенні повноваження. Британський референдум 2016 року спростував незворотність європейської інтеграції, продемонструвавши, що членство в ЄС може стати предметом гострої політичної боротьби. Водночас інституційний процес виходу, закріплений в Угоді про вихід, продемонстрував складність, тривалість та високу економічну вартість виходу з ЄС, що стримало інші держави від наслідування британському прикладу.

Характеристика політичних позицій та наративів євроскептичних сил у процесі Брекзиту підтвердила зміщення їхніх стратегій від заперечення ЄС до намірів переформатувати його зсередини. Попри регіональну специфіку, євроскептичні партії консолідувалися навколо критики євробюрократії, посиленні національного суверенітету та захисті кордонів. Хоча Брекзит послужив для них каталізатором, подальші складнощі розлучення Лондона з ЄС змусили євроскептиків переважно відмовитися від вимог виходу на користь стратегії посилення національних урядів у межах об'єднаної Європи.

Визначено особливості інституційної відповіді Європейського Союзу та єврооптимістичних сил на виклики Брекзиту. Замість збереження статус-кво ЄС вдався до проактивного пошуку нових моделей розвитку. Ухвалення Братиславської декларації, Білої книги про майбутнє Європи та Римської декларації засвідчило прагнення ЄС зберегти єдність, одночасно відкриваючи простір для диференційованої інтеграції («Європи різних швидкостей»). Єврооптимісти спромоглися сформулювати новий позитивний порядок денний, що зосередився на посиленні безпекового виміру (PESCO, Європейський оборонний фонд), економічній модернізації та підвищенні демократичної легітимності інституцій.

З'ясовано, що пандемія COVID-19 стала серйозним випробуванням для європейської солідарності та механізмів кризового управління. На початковому етапі закриття кордонів та нерівність національних ресурсів дозволили євроскептикам критикувати Брюссель за неефективність і відсутність підтримки. Однак подальше пом'якшення бюджетних правил, захист єдиного ринку та ухвалення безпрецедентного пакету економічного стимулювання обсягом понад 500 млрд євро стали вагомими аргументами єврооптимістів на користь того, що подолання транснаціональних криз неможливе виключно на рівні національних держав.

Аналіз впливу російської агресії проти України та енергетичної кризи, засвідчив, що повномасштабна війна стала фундаментальним чинником переосмислення європейської інтеграції. Вона перетворила ЄС із переважно

економічного та правового об'єднання на суб'єкта геополітики та безпеки. Для єврооптимістів агресія РФ актуалізувала питання стратегічної автономії, розширення Союзу та безпрецедентної військової і макрофінансової підтримки України. Натомість євроскептичні сили використали економічні наслідки війни – інфляцію, зростання цін на енергоносії та санкційний тиск – для критики рішень Брюсселя, намагаючись конвертувати соціально-економічне невдоволення в електоральні здобутки. Крім того, війна підсвітила інституційну кризу принципу одностайності в зовнішній політиці.

Аналіз еволюції стратегій євроскептичних і єврооптимістичних сил у 2020-2026 роках дав змогу визначити, що політична конкуренція перемістилася від дискусії щодо доцільності існування ЄС до концептуального бачення його майбутньої моделі. Єврооптимісти зосередилися на розбудові оборонної спроможності, геополітичної відповідальності, конкурентоспроможності та підготовці до розширення. Євроскептики ж продовжують нарощувати вплив, фокусуючись на внутрішньоінституційному тиску та відстоюванні суверенітету націй. Перспективи розвитку європейського інтеграційного проєкту безпосередньо залежатимуть від здатності ЄС поєднати гнучку багаторівневу інтеграцію, ефективне наднаціональне управління та повагу до національних інтересів держав-членів у складних умовах глобальних криз.

Таким чином, постбрекзитна Європа характеризується переходом дискусії про майбутнє ЄС на новий рівень. Брекзит показав ризики дезінтеграції, пандемія COVID-19 – необхідність солідарності та спільного кризового управління, а російська агресія проти України – потребу в геополітичній зрілості Європейського Союзу. Протистояння між євроскептиками та єврооптимістами сьогодні полягає в боротьбі за різні бачення його майбутнього. Саме від того, чи зможе Європейський Союз поєднати ефективність, демократичність, безпеку, конкурентоспроможність і повагу до національної різноманітності, залежатиме подальша стійкість європейського інтеграційного проєкту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Міжнародні та міждержавні договори

1. Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A149%3ATOC (дата звернення: 29.04.2026)
2. Political declaration setting out the framework for the future relationship between the European Union and the United Kingdom. 2019. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12019W%2FDCL%2801%29> (дата звернення: 29.04.2026)
3. Trade and Cooperation Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, of the other part. 2021. European Commission. Brussels. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A149%3ATOC (дата звернення: 29.04.2026)

Соціально економічні статистичні збірники

4. European Parliament 2014–2019. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2014-2019/constitutive-session/> (дата звернення: 02.04.2026)
5. European Parliament 2019–2024. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/constitutive-session/> (дата звернення: 02.04.2026)
6. European Parliament 2024–2029. European Parliament. URL: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2024-2029/> (дата звернення: 12.05.2026)

7. Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025. 2025. Eurobarometer. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372> (дата звернення: 23.03.2026)

8. Stock-taking of the 2024 European Parliament Elections. 2025. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IUST_BRI\(2025\)771520](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IUST_BRI(2025)771520) (дата звернення: 12.05.2026)

Тематичні збірники документів

9. A Strategic Compass for Security and Defence. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-compass/> (дата звернення: 10.05.2026)

10. Background to the UK's referendum 2016. 2016. UK Parliament. URL: <https://www.parliament.uk/business/publications/research/eu-referendum/background-uk-eu-referendum-2016/> (дата звернення: 24.03.2026)

11. Brexit: how does the Article 50 process work? 2017. UK Parliament. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7551/> (дата звернення: 24.03.2026)

12. Common Security and Defence Policy. 2025. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy-eu-rapid-deployment-capacity-becomes-operational_en (дата звернення: 10.05.2026)

13. Coordinated economic response to the COVID-19 Outbreak. 2020. European Sources Online. URL: <https://www.europeansources.info/record/coordinated-economic-response-to-the-covid-19-outbreak/> (дата звернення: 03.04.2026)

14. Emmanuel Macron défend l'idée d'une "souveraineté européenne". Parlement européen. 17 Avril, 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/fr/press-room/20180411IPR01517/emmanuel-macron-defend-l-idee-d-une-souverainete-europeenne> (дата звернення: 09.04.2026)

15. EU Military support for Ukraine. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/military-support-ukraine/> (дата звернення: 07.05.2026)
16. EU solidarity with Ukraine – timeline. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/timeline_en (дата звернення: 07.05.2026)
17. France. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/france.html> (дата звернення: 11.04.2026)
18. Germany. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/germany.html> (дата звернення: 11.04.2026)
19. Guntram B. Wolff. What Future for Europe? 2017. Bruegel. URL: <https://www.bruegel.org/comment/what-future-europe> (дата звернення: 08.04.2026)
20. High Court ruling on Brexit. 2016. Orrick. URL: <https://www.orrick.com/en/Insights/2016/11/High-Court-Ruling-on-Brexit>
21. Italy. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/italy.html> (дата звернення: 11.04.2026)
22. Kurzarbeit: Germany's Short-Time Work Benefit. 2020. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/news/articles/2020/06/11/na061120-kurzarbeit-germanys-short-time-work-benefit> (дата звернення: 14.04.2026)
23. Spain. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/spain.html> (дата звернення: 11.04.2026)
24. President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2018. 2018. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_18_5808 (дата звернення: 09.04.2026)
25. President Macron gives speech on new initiative for Europe. 2017. Élysée. URL: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/president-macron-gives-speech-on-new-initiative-for-europe> (дата звернення: 09.04.2026)
26. Publication des candidatures et des résultats aux élections Législatives 2024. 2024. Ministère De L'Intérieur. URL: <https://www.archives-resultats->

elections.interieur.gouv.fr/resultats/legislatives2024/ensemble_geographique/index.php (дата звернення: 11.04.2026)

27. Russia's war against Ukraine. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/topics/russia-s-war-against-ukraine/> (дата звернення: 06.05.2026)

28. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. 2017. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/shared-vision-common-action-stronger-europe_en (дата звернення: 06.04.2026)

29. Special European Council, 1 February 2024. 2024. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2024/02/01/>

30. Strategic Agenda 2024–2029. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/strategic-agenda-2024-2029/> (дата звернення: 07.05.2026)

31. Temporary Protection. 2026. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/asylum-eu/temporary-protection_en (дата звернення: 09.05.2026)

32. The 1974-75 UK Renegotiation of EEC Membership and Referendum. 2015. UK Parliament. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7253/> (дата звернення: 27.03.2026)

33. The Bratislava Declaration and the Bratislava Roadmap. 2016. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-future-reflection/bratislava-declaration-and-roadmap/> (дата звернення: 04.04.2026)

34. The Churchill Lecture. Europa Institut an der Universität Zürich. URL: https://www.eiz.uzh.ch/wp-content/uploads/2024/10/Churchill_Booklet.pdf (дата звернення: 30.03.2026)

35. The Draghi report on EU competitiveness. 2024. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en (дата звернення: 13.05.2026)

36. The EU-UK Withdrawal Agreement. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en (дата звернення: 29.04.2026)

37. The EU-UK Trade and Cooperation Agreement. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_en (дата звернення: 29.04.2026)

38. The Rome Declaration. 2017. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/> (дата звернення: 04.04.2026)

39. The State of the Union 2016: Towards a Better Europe – A Europe that Protects, Empowers and Defends. 2016. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_16_3042 (дата звернення: 09.04.2026)

40. Timeline – Packages of sanctions against Russia since February 2022. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-packages-sanctions-since-february-2022/> (дата звернення: 07.05.2026)

41. White paper on the future of Europe. 2017. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-future-europe_en (дата звернення: 07.04.2026)

Програмні документи політичних партій

42. 22 mesures pour 2022. 2022. Rassemblement National. URL: <https://rassemblementnational.fr/22-mesures> (дата звернення: 11.04.2026)

43. 100 medidas para la España Viva. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/04/maqueta_100_medidas_2019.pdf (дата звернення: 14.04.2026)

44. Agenda España. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2021/10/AgendaEspana_VOX.pdf (дата звернення: 14.04.2026)

45. Contratto Per Il Governo Del Cambiamento. 2018. Ansa. URL: https://www.ansa.it/documents/1526568727881_Governo.pdf (дата звернення: 13.04.2026)

46. Elezioni Politiche 2022 Programma Di Governo. 2022. Lega. URL: https://static.legaonline.it/files/Programma_Lega_2022.pdf (дата звернення: 13.04.2026)

47. Europawahlprogramm Programm 2019. 2019. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2019/03/AfD_Europawahlprogramm_A5-hoch_web_150319.pdf

48. Pour une Europe des nations et des peuples. 2019. Politique & Animaux. URL: <https://www.politique-animaux.fr/sites/www.politique-animaux.fr/fichiers/prises-de-positions/pièces-jointes/europeennes-projet-rn.pdf> (дата звернення: 11.04.2026)

49. Programa electoral para las elecciones europeas de 2019. 2019. VOX. URL: https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Europeas-2019_web.pdf (дата звернення: 14.04.2026)

50. Programm für Deutschland. 2016. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2023/05/Programm_AfD_Online_.pdf (дата звернення: 12.03.2026)

51. Projet présidentiel Marine Le Pen 2017. 2017. Politique & Animaux. URL: <https://www.politique-animaux.fr/fichiers/prises-de-positions/pièces-jointes/projet-presidentiel-marine-le-pen-2017.pdf> (дата звернення: 11.04.2026)

52. Unser Programm zur Bundestagswahl 2021. 2021. AfD. URL: <https://www.afd.de/wahlprogramm/> (дата звернення: 12.04.2026)

53. Wahlprogramm Bundestagswahl 2017. 2017. AfD. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf (дата звернення: 12.04.2026)

Матеріали періодичної преси

54. Британія виходить з ЄС: історія Brexit. 31 січня 2020. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/31/infografika/polityka/brytaniya-vykhodyt-yes-istoriya-brexite> (дата звернення: 27.03.2026)

55. Губарева В. Як уряди різних країн підтримують бізнес під час карантину? 1 квітня 2020. Рубрика. URL: <https://rubryka.com/article/state-support-business/> (дата звернення: 03.04.2026)

56. Емерсон М. Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС. 9 квітня 2020. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2020/04/9/7108539/> (дата звернення: 03.04.2026)

57. Кармоді О. В британському парламенті вирішується доля Брекзиту, а разом з ним і Євросоюзу. Пояснюємо суть подій максимально докладно і простими словами. 21 жовтня 2019. Бабель. URL: <https://babel.ua/texts/37161-sogodni-v-britanskomu-parlamenti-virishuyetsya-dolya-brekzitu-a-razom-z-nim-i-yevrosoyuzu-royasnyuyemo-sut-podiy-maksimalno-dokladno-i-prostimi-slovami> (дата звернення: 27.03.2026)

58. Котенко Т. Британія у 1994 році розглядала можливість провести референдум щодо ЄС. 28 грудня 2018. Главком. URL: <https://glavcom.ua/news/britaniya-u-1994-roci-rozglyadala-mozhlyvist-provesti-referendum-shchodo-jes--556895.html> (дата звернення: 27.03.2026)

59. Литвиненко Я. Багатошвидкісна Європа: які зміни чекають на ЄС та як це вплине на Україну. 15 серпня 2017. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/08/15/7069412/> (дата звернення: 11.04.2026)

60. Нагорняк І. Єврокомісія розповіла, яке майбутнє чекає Європу. Чи є в ньому місце для України? 6 квітня 2017. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/stsenariyi-yevrokomisiyi-shhodo-majbutnogo-yevropi-chi-ye-y-nih-mistse-dlya-ukrayini> (дата звернення: 11.04.2026)

61. Російська війна проти України трансформувала Європу — Боррель. 29 вересня 2024. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3910498-rosijska-vijna-proti-ukraini-transformovala-evropu-zozep-borrel.html> (дата звернення: 08.04.2026)

62. Baczynska G., Strupczewski J. The EU has agreed a coronavirus rescue plan worth half a trillion euros. World Economic Forum. April 10, 2020. URL: <https://www.weforum.org/stories/2020/04/european-union-finance-fiscal-money-support-covid-coronavirus/> (дата звернення: 15.04.2026)

63. Bayer L. EU on charm offensive in Ukraine as Hungary blocks Kyiv's accession. September 30, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-charm-offensive-ukraine-hungary-blocks-kyivs-accession-2025-09-30/> (дата звернення: 09.05.2026)

64. Bayer L. Ukraine's path to EU will be tough, with or without Hungary. October 6, 2025. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-path-eu-will-be-tough-with-or-without-hungarian-hurdle-2025-10-06/> (дата звернення: 09.05.2026)

65. Cameron EU referendum speech in full. 23 January, 2013. Politics.co.uk. URL: <https://www.politics.co.uk/comment-analysis/2013/01/23/cameron-eu-referendum-speech-in-full/> (дата звернення: 29.03.2026)

66. De La Baume M., Herszenhorn D. M. In Versailles, EU's Big 4 back Multispeed Europe. March 6, 2017. Politico. URL: <https://www.politico.eu/article/in-versailles-eus-big-4-back-multi-speed-europe-italy-france-germany-spain/> (дата звернення: 10.04.2026)

67. Dostál V. Visegrád on Juncker's White Paper: No to a multi-speed Europe. March 6, 2017. Euractiv. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/visegrad-on-junckers-white-paper-no-to-a-multi-speed-europe/> (дата звернення: 10.04.2026)

68. Gray A., Strupczewski J., Rinke A. Hungary Blocks EU Financial Aid Package for Ukraine. December 15, 2023. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-set-summit-showdown-ukraine-with-hungarys-orban-2023-12-13/> (дата звернення: 09.05.2026)

69. Hungary to block EU funds for member states until Ukraine allows Lukoil transit. July 23, 2024. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/hungary-block-eu-money-member-states-until-kyiv-allows-lukoil-transit-2024-07-23/> (дата звернення: 09.05.2026)

70. Hungary to block EU sanctions on Russia over Ukraine pipeline dispute. February 23 2026. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/hungary-block-new-eu-sanctions-russia-over-ukraine-pipeline-dispute-2026-02-22/> (дата звернення: 09.05.2026)

71. Payne J., Strupczewski J., Siebold S. EU leaders isolated Orban to seal Ukraine aid deal. February 1, 2024. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-isolated-orban-seal-ukraine-aid-deal-2024-02-01/> (дата звернення: 09.05.2026)

Література

72. Артеменко Р. О. Пандемія COVID-19 як виклик єдності та стабільності Європейського Союзу: пошук шляхів подолання кризи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 79–86. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9539> (дата звернення: 09.04.2026)

73. Асірян С. Р., Мандрікова О. О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 232–235. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4502> (дата звернення: 25.03.2026)

74. Івасечко О. Я., Коваль О. В. «Брекзит» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 136–143. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vmdu_ip_2016_17_18 (дата звернення: 24.03.2026)

75. Вдовиченко В., Воротнюк М., Герасимчук С., Коваль Н., Краєв О. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? : Аналітична записка. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2020. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf> (дата звернення: 11.04.2026)

76. Веселовський А. І., Александров О. С., Орлик В. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток глобальних процесів розвитку системи міжнародних відносин. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/covid-i-globalni-procesy-1.pdf> (дата звернення: 10.04.2026)

77. Грубінко А. В., Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2021. 258 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061086.pdf> (дата звернення: 26.03.2026)

78. Рудік О. М. Майбутнє ЄС в контексті сценаріїв його розвитку до 2025 р. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5, № 11. С. 60–70. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/364/360/> (дата звернення: 24.03.2026)

79. Сіденко В. Р. та ін. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. Київ : Заповіт, 2018. 214 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehr_atsii.pdf (дата звернення: 27.04.2026)

80. Солових В. П., Москаленко О. М. Спільна зовнішня політика та політика безпеки на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2 (78). С. 72–78. URL: <https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/179079> (дата звернення: 09.05.2026)

81. Сорока В. Брексіт та його вплив на міжнародну політику. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2018. Т. 1, № 12. С. 326–332. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/423> (дата звернення: 24.03.2026)

82. Тарнавський О. Історико-теоретичні аспекти виникнення концепту євроскептицизму. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 11. С. 146–153. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/22.pdf (дата звернення: 28.03.2026)

83. Караман К. В. Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Маріупольський державний університет. Київ, 2023. 234 с. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/specrady/ДФ%2012.093.013%20Караман/Дисертація.pdf> (дата звернення: 10.03.2026)

84. Муха В. В. Референдум як механізм національно-державного самовизначення: досвід Великої Британії і України : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. 236 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/749/3p01t4fn56ki4uvb388vqiwik99835ey/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_A_%D0%9C%D1%83%D1%85%D0%B0.pdf (дата звернення: 28.03.2026)

85. Harmsen R. Concluding comment: on understanding the relationship between Populism and Euroscepticism. *Perspectives on European Politics and Society*. 2001. Vol. 11, No. 3. P. 333–341.

86. Taggart P. A. Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33, No. 3. P. 363–388.